

Sveriges första registrering av "zigenare" år 1713?

Sebastian Casinge stötte en dag på ett 300 år gammalt dokument som var en förteckning över staden Vimmerbys "zigenare". Bland dem syns en rad välkända resandeförfäder. Stadens styrande hade upprättat förteckningen då landskansliet i Kalmar län sökt några personer. Läs artikeln om "zigenarförteckningen".

Sid. 7

Tattarinventeringen 1943-44 - del 5

I detta nummer fortsätter Arvid Bergman att redogöra för sin systematiska genomgång av Socialstyrelsens inventering av landets "tattare" åren 1943-44. Denna gång går han igenom Västernorrlands, Västerbottens och Södermanlands län för att utröna i vilken utsträckning de registrerade är av resandesläkter eller ej.

Sid. 10

Georg Floyds död och historierevidering

Med avstamp i rivningar av statyer och andra ansatser mot historiska personer ger Dennis Avorin sin syn på vad tillintetgörandet av historiska begrepp skulle innebära för vår historia. Läs artikeln Att riva en staty.

Sid. 13

Reseskildring

Hans Gyllenbäck-Berg ger en skildring om sina upplevelser från sin resa till Brasilien. Ett land som många förknippar med palmer, vita stränder, glädje, fotboll och karnevalen i Rio. Men landet har också en enorm fattigdom och miljontals gatubarn.

Läs om Hans upplevelser i detta vidsträckta land i krönikan - *Paradiset och helvetet - på en och samma plats*

Sid. 29

Drabbrikans redaktion flyttar norrut

Från början av oktober kommer Drabbrikans huvudredaktion flyttas från Helsingborg till Stockholm. Vi har fått möjlighet att hyra in oss tillsammans med vår samarbetsorganisation Romaniteams på Södermalm. Läs mer om detta i Nevopan - Nyheter

Sid. 3

I detta nummer:

Sid 2	- Om Drabbrikan
Sid 3-6	- Nevopan - Nyheter
Sid 7-9	- Vimmerbys förteckning över stadens "zigenare" 1713 - av Sebastian Casinge
Sid 10-12	- Tattarinventeringen 1943-44 - del 5 - av Arvid Bergman
Sid 13-14	- Att riva en staty? - av Dennis Avorin
Sid 15-22	- Så framställs svensk romani - av Jon Pettersson
Sid 23-28	- Var Karl XII:s valaker av romanifolk? - av Dennis Avorin
Sid 29-31	- Paradiset och helvetet - på en och samma plats - krönika av Hans Gyllenbäck-Berg
Sid 32-35	- Steriliseringar av resande år 1944 - av Arvid Bergman
Sid 36-39	- Artikelserie om romanispråket - av Jon Pettersson
Sid 40	- Om Frantzwagner Sällskapet

Drabbrikan, Frantzwagner Sällskapet, Åsögatan 140, Stockholm.

Ansvarig utgivare	Arvid Bergman
Redaktörer	Jon Pettersson & Arvid Bergman
Bildredaktionen	Sandra Englund
ISSN 2003-6256	

Om Drabbrikan

Vårt första nummer av Drabbrikan publicerades i december år 2016 och utvecklades då från ett nyhetsmejl som gått ut sedan 2013. Under de senaste tre åren har antalet artiklar, skribenter och läsare konstant ökat. I våra senaste mätningar har vi noterat antalet läsare till omkring tretusen per nummer.

Vår grundidé är att Drabbrikan ska vara kostnadsfri och fullt tillgänglig via webben. Det ska inte ställas varesig fysiska, ekonomiska eller andra krav på den som önskar att ta del av dess innehåll. Drabbrikan ska vara fullt tillgänglig för alla som önskar att ta del av det vi skriver. Man ska själv kunna avgöra när och var man tar del av Drabbrikan. Det digitala formatet .pdf kräver inte några kostnadskrävande program. Drabbrikans format är A4 och tillsammans med våra tillämpade teckenstorlekar den läsbar direkt på de flesta smartphones, läsplattor och datorer. A4-formatet är standard för utskrifter vilket innebär att den som önskar och har utskriftsmöjligheter också kan skriva ut enskilda artiklar eller Drabbrikan som helhet. Vi strävar efter att texterna ska vara skrivna på en svenska som medför bred mottaglighet och innehållet ska vara populärvetenskaplig samt kunskapshöjande. Innehållet ska vara kopplat till källor och dokumentation som också ska anges i respektive artikel. Vi tar sikte på att presentera en nyanserad bild över vår minoritets historia i Sverige och tillrättalägga felaktigheter som återges i berättandet av vår minoritets historia. Detta för att därigenom avdramatisera vanföreställningar om oss samt att skapa förutsättningar för individer inom vår minoritet att få kunskap om sin historia. Då för att man liksom individer ur många andra folkgrupper ska kunna känna stolthet över sin bakgrund och vem man är.

Redaktionen för Drabbrikan

Arvid Bergman & Jon Pettersson

Redaktionen flyttar norrut, till Söder!

Vårt decembernummer kommer att utgöra starten på det femte året för oss att publicera Drabbrikan. Det redaktionella arbetet har sedan början i huvudsak styrts från Helsingborg, där Frantzwagner Sällskapet också har sitt säte. Men nu ska det bli ändring! Från den första oktober finns vi på Åsögatan 140 på Södermalm i Stockholm. Adressen ligger bara 400 m från Medborgarplatsens tunnelbanestation och ligger på markplan med god tillgänglighet. Vi delar då lokaler med bland annat vår samarbetsorganisation Romaniteams, som våra läsare säkert är bekanta med sedan tidigare. Sedan sommaren 2019 är vi involverade i projekt Romaniteams som syftar till att unga killar och tjejer som boxas genom idrotten ska uppmuntras till att träna och sköta sin hälsa och skolgång. Den långsiktiga målsättningen är att deltagarna ska göra goda livsval som leder till positiv utveckling och en god livssituation.

Redaktionen sett utifrån Foto: Amanda Lindgren.

När vi nu kommer att ha tillgång till egna lokaler hoppas vi kunna strukturera det redaktionella arbetet på ett bättre sätt än hittills. Då många myndigheter och andra för oss betydande aktörer också finns i den kungliga huvudstaden är detta ett steg i rätt riktning för oss. Inte minst hoppas vi kunna bevaka och rapportera mer om händelser som berör oss och som utspelar sig i Stockholm.

Redaktionen inifrån Foto: Amanda Lindgren.

Till en början kommer redaktionen endast vara sporadiskt bemannad och vi är därför, åtminstone initialt, väldigt begränsade att ta emot besök. I synnerhet sådana som inte är inbokade i förväg. På sikt kommer vi att sträva efter att vara tillgängliga på vissa fasta dagar och tider, men dit har vi inte kommit än. I skrivande stund har vi inte ens hunnit flytta in än! Till sist kan vi också nämna att det redaktionella arbetet med bilder kommer att utföras i Gävle.

Vi har även för avsikt att separera Drabbrikan från Sällskapets hemsida på webben. Under hösten kommer vi därför att lansera en ny hemsida; www.drabbrikan.se. På denna kommer man att få direktkontakt med redaktionen, istället för som idag - Sällskapets kansli.

Vi ser spännande fram emot den tid som väntar och hoppas kunna finnas kvar och leverera kvalitativa texter i de ämnen som berör så många av oss.

Redaktionen

Samråd för hela slanten

Sedan coronapandemin bröt ut har vår verksamhet gått ner litegrann på sparlåga. Innan sommaren kom vi igång med ett projekt där vi intervjuar personer och i början av juli gjorde vi tre intervjuer i Skåne. Därefter stängde vi ned kansliet och våra annars så engagerade eldsjälar har fått sig lite välbehövlig ledighet. Vecka 35 startade vi upp ruljansen igen genom att delta vid ett första samråd. Och just samråd har varit det som stått på agendan under den första dryga månaden som nu gått. Närmare bestämt har vi deltagit i tre sådana.

Det första samrådet anordnades av regeringskansliet den 25 augusti. Den 7 augusti, mitt i semestertiden och när kansliet hölls stängt, kom inbjudan till oss från regeringskansliet. I mejlet informerade att samråd skulle hållas den 25 augusti och handla om IHRA:s (International Holocaust Remembrance Alliance) förslag att ersätta det vedertagna engelska begreppet antigypsyism, på svenska antiziganism, med ett nymyntat begrepp - anti roma racism. Sveriges representant i IHRA utses av regeringen och i denna period är det historikern Ida Al Fakir från Stockholms universitet som är Sveriges representant i IHRA.

Syftet med samrådet var att regeringskansliet skulle insikt i hur de romska organisationerna ställde sig till förslaget. Totalt deltog 14 personer från en handfull olika romska organisationer samt någon enstaka person som är tillförordnad vid regeringskansliets romska referensgrupp. Några deltog fysiskt vid mötet, men våra två deltagare - Jon Pettersson och Robert Brisenstam, deltog via Skype respektive telefon.

Al Fakir gav en kort bakgrund till förslaget, som kommit från engelskspråkigt håll vid ett möte i Luxemburg i fjol. Förslaget bottnade i att det engelska ordet gypsy uppfattas som stigmatiserande i anglosaxiskt språkbruk. Därför vill man (som vi förstod saken) undvika ordet gypsy i antigypsyism och ersätta det med begreppet roma. Ungefär på samma sätt som man ersatt engelskans "negro" med black eller colored person. Sedan förslaget kom upp hade det gått väldigt fort. Under våren hade ordförandelandet Tyskland varit pådrivande och försökt att få till stånd att beslut tas i höst, innan ordförandeskapet avslutas i slutet av året. Deltagarna hade alla fått ta del av det dokument, med spårbara ändringar och kommentarer, som hade

mejlats runt och som nu landat i ett förhållandevis färdigt förslag.

Samrådsdeltagarna var enade om att förslaget skulle tillbakavisas. Antiziganism och antigypsyism är vedertaget begrepp och att ersätta det skulle inte leda till annat än förvirring och en förminskning av dess innebörd. Det anfördes en rad relevanta argument och Fred Taikon från föreningen É romani Glinda påpekade att antiziganismens motsvarighet som riktas mot judar heter antisemitism. Detta trots att inte alla judar tillhör semitiska folkgrupper samtidigt som många semitiska folkgrupper inte är judar. Ändå råder en konsensus om att antisemitism riktas mot judar, menade han. Argumentet är talande utifrån vår situation då vi liksom många andra historiskt västeuropeiska romska grupper, som sinti, manousche, kale och romanichal, inte betecknar eller självbenämner sig som roma eller romer. Thomas Hammarberg deltog också vid mötet och uttryckte kraftig skepsis mot IHRA:s förslag. Han ansåg att byta begreppet antiziganism till rasism vore att förminska problemet och att tala om anti-romsk rasism vore verkligen att banalisera frågan.

Vid samrådets slut hade samrådsdeltagarna fått ge sina åsikter. Alla var emot förslaget att ersätta ett vedertaget begrepp. I kölvattnet av detta har vi slagits av det verkar ligga i tiden att konstra med språk och ersätta vedertagna begrepp med nykonstruerade språkliga nymodigheter.

Socialstyrelsen höll samråd den 3 september och de hade varit ute i väldigt god tid då de till midsommar skickade ut inbjudan till samråd. Något förvånande visade det sig att Sällskapet var samrådets enda deltagande organisation. Enligt dagordningen (Dnr 5742/2020) hade organisationerna Roma institutet och Centralförbundet roma International tackat ja till att delta, men trots det anslöt ingen företrädare för organisationerna till mötet.

På dagordningen stod det att samla synpunkter till ett uppdrag Socialstyrelsen fått av regeringen "att ta fram långsiktiga former för att kontinuerligt följa de nationella minoriteternas situation inom myndighetens ansvarsområden.". Blotta formuleringen "kontinuerligt

följa" hade gett upphov till viss betänksamhet - för hur kan man följa en minoritet som man inte kan annat än att anta storleken på? Då ingen officiell registrering av hur många individer som kan inräknas i minoriteten finns så kan ju faktiskt ingen annat än föreställa sig dess storlek. Då självidentifieringsprincipen gäller avgör ingen annan än individen själv om hen anser sig vara del av minoriteten romer eller inte. Oavsett om ens båda föräldrar och förfäder var av romanifolk är man juridiskt sett fri att själv avgöra huruvida man vill se sig som del av minoriteten romer eller inte. Ingen annan än en själv kan alltså bestämma detta. Märkligt kan tyckas att regeringen ens uppdrar en statlig myndighet att följa upp en minoritet vars storlek rent ut sagt är omöjligt att fastställa.

Socialstyrelsen hade i verkställandet av uppdraget ringat in sex fokusområden: Kommunal äldreomsorg, social barn- och ungdomsvård (inkl. psykiatri), primärvård (vårdcentraler, akutmottagningar), missbruksvård, tandvård och tillgänglighet till kvinnojourer. Efter en kortare genomgång blev bilden av vari fokus låg något tydligare. Många gånger har vi hört företrädare för olika organisationer hävda att äldre personer med bakgrund i min.romer har problem med äldreomsorg. Den huvudsakliga anledningen är att de påstås inte tala och förstå svenska. Barn och unga påstås drabbas av psykiska problem och ha dåliga tänder. Det senare har flera tillfällen har hävdats som en anledning till att många romska barn omhändertas av socialtjänsten. Dock har ingen sammanställning av antalet sådana fall eller dokumentation som styrker dessa påståenden presenterats. Missbruksproblematik, påstås vara utbredd bland både unga och gamla - män och kvinnor. Samtidigt sägs många kvinnor drabbas av våld i nära relation. Av befintliga kvinnojourer nekas dessa utsatta kvinnor sedan hjälp. Listan med icke kontrollerbara påståenden kan göras mycket lång och att den här upptagen problematiken drabbar individer ur minoriteten romer, liksom individer av annan bakgrund drabbas, är ingalunda unik. Däremot är det unikt att det finns en föreställning om att sådan problematik är väldigt utbredd inom minoriteten romer - trots att det inte är möjligt att verkligen fastställa om så är fallet och i så fall i vilken utsträckning. Vi oroas över att sådana påståenden accepteras som sanningar och skrivs in i rapporter och liknande, vilket vi menar görs just för att de ganska överensstämmer med de föreställningar och fördomar

om minoriteten romer som utgör antiziganismens kärna.

Bland våra deltagare finns det flera som arbetar inom bl.a annat inom vården, äldreomsorgen, socialtjänst, grundskolan, tandvården och psykiatri. Utöver detta har vi anslutna som verkar vid de instanser inom rättsväsendet som behandlar just frågor som omhändertaganden enligt socialtjänstlagen och LVU (Lagen om vård av unga). Alltså just de sektorer som Socialstyrelsen hade ringat in för samrådet. Därmed hade vi mycket goda insikter i just de frågor som låg på dagordningen. Vi förmedlade våra synpunkter, som utgick från vad som framkommit i våra interna diskussioner.

Våra samlade synpunkter bestod i vi inte känner igen den bild Socialstyrelsen ger. Förvisso inser vi att myndigheten utgår från tidigare rapporter, men vi vet också att flera av dessa rapporter har fått stark kritik från bl.a. de som deltagit i referensgrupper som deltagit i framtagandet av rapporterna. En mycket oroväckande formulering, som har börjat att dyka upp i olika dokument under senare år, är "språk och kulturkompetens".

Vad betyder detta? Kan staten och det offentliga villkora att en individ ska ha kompetens i språk och kultur? I så fall vilken av romani chibs kända sextioalett varieteter? Hur värderas de som inte talar romani i så stor omfattning eller inte alls? Finns det någon hierarki över vilka varieteter som anses bättre uppfylla villkoret eller anses vara mer lämpad än andra? Och hur ser man på det faktum att olika romska gruppers kultur skiljer sig drastiskt från varann? Ska exempelvis romska kulturer som tillämpar romani kris, alltså egna romska rättegångar som hålls utanför svenskt rättssystemet, anses mer eller rentav mindre kulturellt berättigade att uppfylla kriteriet kulturkompetens? Bland en del romska grupper kännetecknas romsk kultur av faktorer som andra romska grupper förkastas eller rentav förlöjligas. Är en form av romsk kultur, exempelvis en där kvinnans plats utifrån kulturella värderingar är att sköta hushållet, mer romsk än en annan? Exempelvis en där kvinnan är mer jämlik?

Vi kan inte låta bli att reagera på dessa, vad vi menar är, stolligheter. Det är en sak att staten har beslutat att erkänna vissa minoritetsgrupper, men det är en annan

sak när ställer villkor för de som utgör del av minoriteterna. Vi kan inte låta bli att fundera över om det ens är förenligt med gällande lagar och konventioner att väga in, om än luddigt formulerat, aspekter som språk och kulturkompetens.

.....

Vårt tredje samråd i följden hölls den 10 september av Skolverket (Dnr 4.1.2 2020:292) och var en fortsättning på det samråd vi deltog vid den 12 mars i Stockholm. Denna gång deltog utöver Skolverkets tjänstepersoner även representanter från Folkbildningsrådet, Sameskolstyrelsen, Skolinspektionen, Universitets- och högskolerådet, Specialpedagogiska Skolmyndigheten och Myndigheten för yrkeshögskolan. Från romska organisationer deltog förutom vi även företrädare för Stockholmsbaserade Romano Pasos Research Centre och den Göteborgska kvinno föreningen Trajosko Drom. Även organisationen Roma Institutet var upptagen på dagordningen med två deltagare, men ingen därifrån anslöt till samrådsmötet.

På dagordningen låg en översyn som gjorts av timplanerna i grundskolan och grundsärskolans kursplaner. Sista punkten hade rubriken förslag till brobygggarutbildning. Samrådet löpte på i maklig takt och punkterna betades av en efter en. Då vi deltagit i tidigare samråd och då lämnat en rad synpunkter hade vi egentligen inte så något direkt att tillföra de första två punkterna. Angående brobygggarutbildningarna, som vi länge har varit tveksamma till, hade vi däremot flera synpunkter att lyfta. Inte för att vi inte yppat dessa tidigare, utan mer för att de övriga myndigheternas representanter också behövde höra vår mening.

Av flera anledningar är brobygggarutbildning enligt vår mening inte ett bra koncept. Det faktum att det rör sig om en uppdragsutbildning som ligger utanför gängse utbildningsprogram, medför att de högskolepoäng som kursen ger inte kan värderas på samma sätt som poäng från gängse kurser. I samtal med personer som har personliga erfarenheter från flera av de olika uppdragsutbildningar som hållits vid Södertörns högskola under senare år har vi fått uppfattningen att inte alltför höga antagningskrav har ställts. En direkt följd har varit att kursdeltagarnas respektive

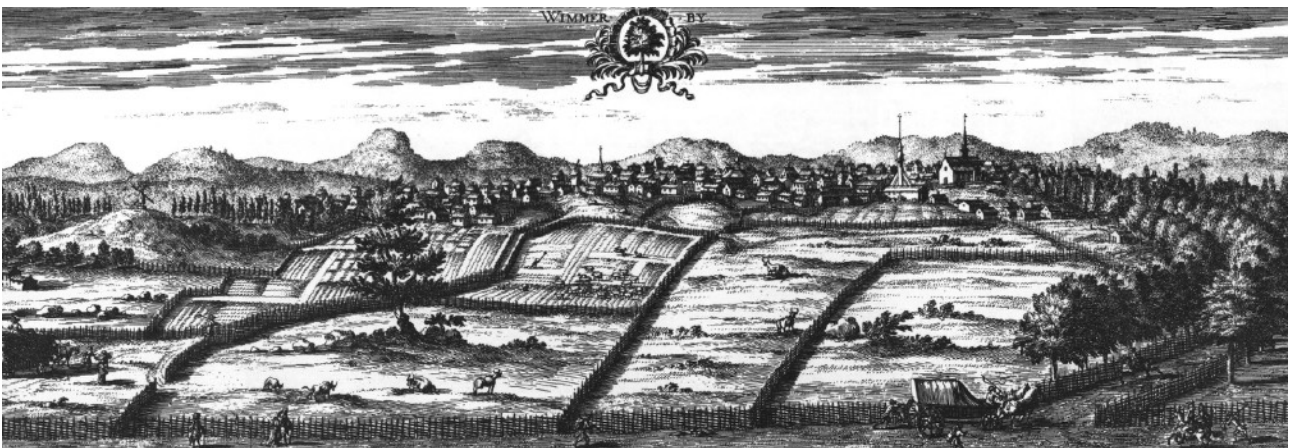
möjligheter till att ta del av undervisningen har varit väldigt skiftande. Inte minst vittnar flera personer om att undervisningens kvalité sänks då man anpassat sig efter de kursdeltagare som har legat på en lägre nivå.

Flera brobyggare har berättat för oss att de stött på problem vid lönesättning av sina tjänster, som samtliga varit kommunala. Samtidigt som arbetsgivarna har satt låga ingångslöner har löneutvecklingen varit väldigt dålig i jämförelse med kolleger som har liknande tjänster men som istället har genomgått ordinarie högskoleutbildningar. Ett uppenbart problem är att brobygggarutbildningarna har varit skräddarsydda för ett särskilt ändamål, vilket i och för sig inte är anmärkningsvärt i sig, med dess karaktär minimerar utsikterna för framtida karriärsbyten. De eftersom att utbildningens värde inte är jämförbart med exempelvis examen från socionom- eller pedagogikprogrammet. Därav är dess värde på arbetsmarknaden väldigt lågt. Vi förordade därför att den som ska genomgå någon form av utbildning får utbildas inom ordinarie program. I annat fall föreligger en risk att utbildningen i praktiken inte banar väg för att komma in i arbetslivet. Alltså blir utbildningen utifrån utsikter till framtida arbete nästintill värdelös. Av denna anledning menar vi att det måste bli ett slut på särlösningar - för väl ute i arbetslivet ges inte mycket utrymme för sådant.

/ Styrelsen

”Ett ledsamt folk, som ej acktar hwarken förmaningar till sitt lefwernes ställande, mindre förordningar”

- Vimmerbys förteckning över stadens ”zigenare” 1713

Vimmerby omkring år 1700, ur Erik Dahlbergs *Suecia antiqua et hodierna*

I dokumentationen *De resandes kulturarv*, som är publicerad på vår hemsida www.frantzwagner.org, ingår en skrivelse från magistraten i Vimmerby till landskansliet i Kalmar (se post 109). Skrivelsen är ett svar på en fråga om stadens ”zigenare” och kan betecknas som det första i en lång rad av register över romer upprättade av svenska myndigheter.

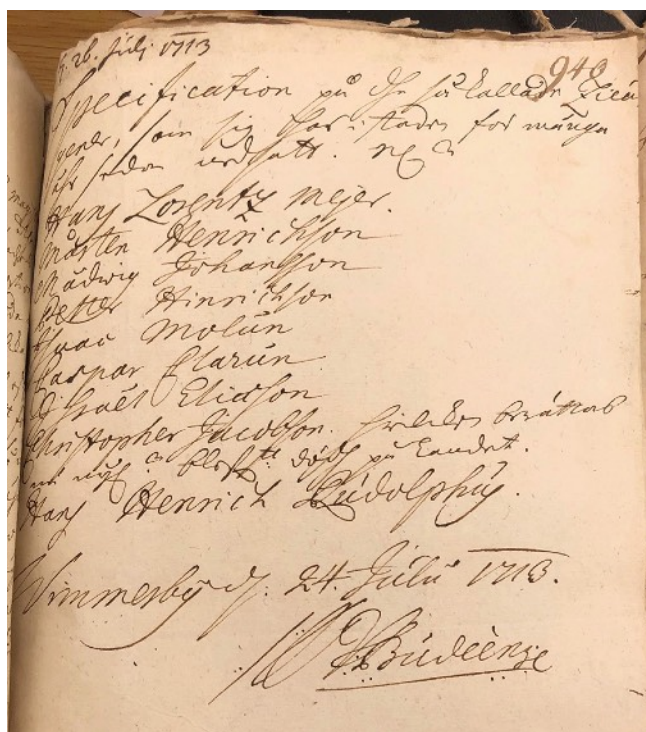
Bakgrunden var att man i Jönköpings län i februari 1713 fångat ”2ne partier af Tartareföllje med qwinfolk och barn”. Följerna bestod av sammanlagt 30 personer som reste med 19 hästar och några av männen hade pass från Vimmerby. Passen gav dem rätt att som stadens invånare fara med handel till Pålmässomarknaden i Norrköping. Några av de andra männen hade liknande pass från Bogesund, ett äldre namn på Ulricehamn. Både Vimmerby och Ulricehamn hör till de svenska småstäder i vilka ”tartare” runt sekelskiftet 1700 antogs som borgare.

Problemet var att detta ”tartarefölje” inte besökt någon marknad eller bedrivit någon handel, åtminstone var det myndigheternas ståndpunkt. De hade istället strövat från by till by på landet och med tiggeri och hot tvingat till sig mat och foder från allmogen. Männen hade därför blivit gripna och förhörda. De uppgav att kvinnorna var deras hustrur, men att även några änkor och pigor var i deras sällskap. De skickades samtliga med fångskjuts till Linköpings slott. Men på vägen överföll de fjärdingsmannen med sina knivar, skar sönder hans rock och slog honom illa. I villervallan hade de ändå besinning nog att ta ifrån honom det brev han bar med sig: i brevet låg nämligen förhöret där alla deras namn var nämnda. Efteråt kunde befallningsmannen bara komma ihåg namnen Peter och Mårten Henriksson, en man vid namn Kasper och två vars tillnamn var Klarin och Lind. ”Tartarna” hade när de försvann tagit vägen mot Tjust i Kalmar län.

Eftersom flera av männen hade pass från Vimmerby avgick skrivelse till magistraten där. I mitten av mars svarade magistraten att man i staden såväl som på landet ”oförmärkt” hört sig för om ”tartareföljet” synts till. Inga uppgifter

hade inkommit, men Peter och Mårten Henriksson hade varit i staden under marknaden och sedan rest bort igen. Liksom den i brevet omnämnde Kasper Klarin sorterade Peter och Mårten under staden, så man antog att de förr eller senare skulle komma tillbaka. Borgmästaren lade till: "warandes detta ett ledsamt folk, som ej acktar hwarken förmaningar till sitt lefwernes ställande, mindre förordningar, och wore aldra bäst, om man dem en gång undslippa kunde". Borgmästaren hade varnat dem på rådstugan den 10 december 1712: om man hörde klagomål om deras leverne eller resor så skulle de bli uteslutna ur staden.

Ärendet drog ut på tiden och i oktober samma år skrev landskansliet på nytt till Vimmerby. Magistraten svarade att man "noga inqvirerat om de här warande Ziegeuner och hächtemakare". Landskansliet hade också uttryckt misstanke om att "en hoop genantzborgare" mot en årlig avgift fick fribrev från staden att resa runt på landet. Det var ingen ovanlig misstanke i äldre tid, att magistraten tog in skattepengar i utbyte mot lagliga pass och beskydd för människor som egentligen inte hade någon närmare anknytning till staden. Magistraten svarade att man inte kände till några sådana personer: att alla var inskrivna i stadens längder, förutom de som vunnit burskap under det senaste året. En förteckning bifogades över de "zigenare" som hörde till Vimmerby.

Transkription:

Specifikation på de så kallade Zieugener, som sig här i staden för många år sedan nedsatt. N[em][lige]n

Hans Lorentz Mejer

Mårten Henrichson

Mådwig Johansson

Petter Hinrichson

Isaac Molin

Caspar Clarin

Israel Eliason

Christopher Jacobson hwilken berättas nyl.n blif:t död på landet.

Hans Henrich Rudolphus

Wimmerby d: 24 juli 1713.

Till att börja med kan man konstatera att samtliga dessa män är välkända från forskningen om resandefolkets historia. Många av senare tiders resande kan räkna sin härstamning från dem, det gäller i synnerhet från Kristoffer Jakobsson och Peter Henriksson (Lind Swartzkaupf). Deras familjer är alla nära besläktade eller ingifta med varandra, ett mönster som i många fall gick igen i generationer. Exempelvis var bröderna Peter och Mårten Henriksson farbröder till Modvig Johansson och Isak Molin och svågrar till Hans Lorentz Mejer och Kaspar Klarin.

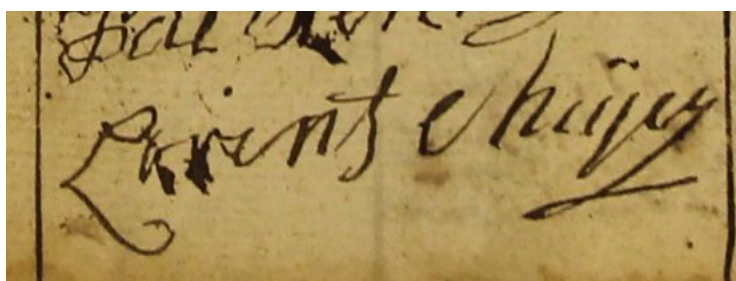
Samtliga män är kända från andra källor som "zigenare" eller "tattare". Ett exempel: 1731 befann sig Hans Lorentz Mejer på en krog i Karlskrona med sin son, svärdotter och sondotter. Mejer var då närmare 60 år och sonen Staffan avskedad volontär. En man i deras sällskap stämde plötsligt upp i en sång men blev tillsagd av en sjövolontär att sluta. Visan var nämligen en sjömansvisa och sånt förstod sig sångaren inte på. Hans Lorentz Mejer hade invänt: "han må wäl siunga den", men fått till svar "at Mejer som war en Tartaregubbe icke heller förstod sig derpå" och att "när iag har farit till siös, så har du farit i backarne". Orden uppfattades som försmädliga och ledde till ett stort slagsmål i vilket Staffan Mejer använde sig av en tjurpes som vapen.

Männen på listan från 1713 och deras familjer tillhör vad man skulle kunna kalla en "inre kärna" bland resandefolkets förfäder. Det var denna "inre kärna", som i hög utsträckning gifte sig inom släkten, som drabbades av deportationerna under 1700-talets första hälft och till vilka de flesta svenska belägg för språket romani kan knytas. Av de tio sagesmän av resandesläkt som förekommer i Etzlers *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige* så var **sannolikt alla** ättlingar till Kristoffer Jakobsson och hans hustru Anna Katarina Maximiliansdotter. Sagesmännen försåg Etzler med materialet till den viktiga romaniordlista som ingår i hans avhandling. Nio av av dessa sagesmännen förekommer i den så kallade "tattarinventeringen" 1943; denna kontinuitet över tid, som är central för förståelsen av vilka de resande är och som går att belägga, var varken Etzler eller Heymowski medveten om - Etzler kunde nog skönja den men Heymowski och hans efterföljare snarast förnekade den.

Men historien är som vanligt inte entydig utan mångfacetterad och dynamisk. Några av männen på listan från 1713 fick ättlingar som lyckades etablera sig i städerna. Det gäller till exempel Isak Johansson Molins son Henrik som blev vice borgmästare i Gränna och svärfar till borgmästaren själv (se *De resandes kulturarv*, post 113). Det gäller också Modvig Johansson Wimmercrantz vars barnbarn Johan var rådman i Vimmerby och far till ostindiefararen Sven Johan Wimmercrantz (se *De resandes kulturarv*, post 110). Och ovan nämnde Hans Lorentz Mejers son Lorentz var en tid besökare i Sölvesborg, dvs tullvisitatör. Denna typ av "integration" sker inte under 1800-talet och tycks ha förutsatt att man slutade gifta sig inom gruppen.

Fenomenet med kringresande borgare av resandesläkt upphör i stort sett runt sekelskiftet 1800. På många håll skedde detta långt tidigare, exempelvis i just Vimmerby. Detta formulerades drastiskt av landshövding Psilander när han i en skrivelse 1732 slog fast att "*Wimmerby stad blifwit aldeles ränsad och frigiord från Zigener och annat löst partie*".

Sebastian Casinge

"Tartaren", volontären, borgaren och besökaren i Sölvesborg Lorentz Mejers egenhändiga namnteckning i Sölvesborgs vigselbok 1759.

KÄLLOR

Kalmar landskansli, D1a:38.

Göta hovrätt, advokatfiskalens arkiv, Blekinge län, EVIIBAA:1018 och EVIIBAA:1020.

Sölvesborgs församling, C1:1.

Allan Etzler, *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige* (1944).

Allan Etzler, "Svenskt tattarspråk", i *Svenska landsmål* 1959 häfte 1-4 (1960).

F. E. Norén, *Från forna tiders Vimmerby och Sevede* (1936).

De resandes kulturarv kan laddas ned gratis som pdf här: <https://www.frantzwagner.org>

Tattarinventeringen 1943 - 44

- Systematisk genomgång av inventeringen - Del 5

I detta nummer tänkte jag redovisa innehållet för Västernorrlands län, Västerbotten och Södermanland. Jag vill rikta ett stort tack till släktforskarna Bo Lindwall och Glen Karlsson, som hjälpt mig att identifiera för mig okända personer i dessa län.

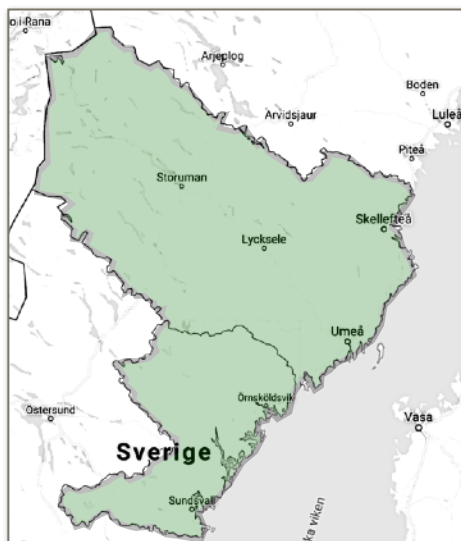
Västernorrland

När man googlar "tattarinventeringen" dyker det upp en artikel från den västernorrländska tidningen Allehanda. Artikeln skrevs 2014 och handlar om tattarinventeringen och de cirka 400 länsbor som registrerades i Västernorrlands län. Artikeln var ett informativt försök men som i så många andra sammanhang, under tiden efter Andra världskriget, har försöken att visa vilka som registrerades totalt misslyckats. Tyvärr även i detta fall. Så här skrev man i Allehandas artikel:

"Men vem som registrerades som tattare var godtyckligt. Beteende, boende, umgänge, utseende, föräldrar eller arbetslöshet kunde användas som argument." ²

Låt oss granska detta citerade stycke med att se om hushållen i inventeringen bestod av slumpmässigt utvalda personer. Västernorrland består av 94 hushåll enligt min undersökning och 93 enligt den offentliga statistiken.³ Denna skillnad kan ha att göra med att ett hushåll kan ha hamnat i fel mapp. Av dessa 94 hushåll är de registrerade i 9 av dem inte av resandesläkt. Vid en granskning av dessa 9 hushåll är de inneboende i två av dem identifierade som personer tillhörande släkter där flera personer levtt och gift sig med resande. Alltså kan vi konstatera att personerna i 87 av de 94 totalt registrerade hushållen är resande eller personer som har levtt med resande, vilket betyder att ungefär 93 procent är direkt länkade till resandesläkterna i Västernorrlands län. Därför är det enligt min mening felaktigt att referera till godtycklighet som Allehandas journalist gör angående vilka som registrerades. De som registrerats i de övriga 7 hushållen har jag inte kunnat identifiera än, men det skulle inte förvåna mig om de hade något slags samröre med resande.

Om man jämför inventeringen med avsnittet om Västernorrland i Nordiska museets frågelista om "tattare" så ser man tydligt att det är en del av resandesläkterna som förekommer både här och i landskapen runtomkring.

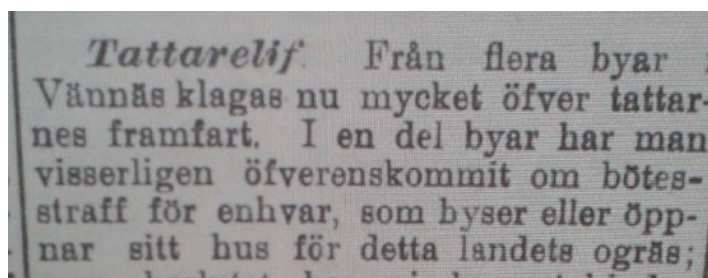

Västerbottens och Västernorrlands län i grönt

Västerbotten

Eftersom Västerbotten ligger angränsande till Västernorrland så är det besläktade familjer som rört sig i de båda länen. Umeås utkanter var oftast vanliga boplatser för resande. Min morfars morfar Karl Lundin föddes i Umeå 1860, men då i staden. Hans mormor Agneta Maria Ståhlberg dog i Vännäs år 1884 och just Vännäs var förr en vanlig boplatser för resande i Västerbotten. Under 1900-talet omnämndes orten ofta i negativa termer i pressen och så sent som 1959 förekom en artikel i Aftonbladet där Vännäs nämns i en mycket negativt kontext;

*"Vännäs: Byastämman fastslår beslutet att folket i byalaget inte får hyra ut bostäder åt tattare vid vite av 100 kr. Både Vännäs och Stockholm har haft obehagliga erfarenheter av de tattare och den zigenarfamilj som bör komma bort från det folkhemiska välanpassade grannskapet."*⁴

Notis i Västerbottenskuriren 1906-04-05 från Kungliga biblioteket databas med skannade dagstidningar.

Främst två kända släkter förekom i trakten sedan 1800-talet och den 22 eller 23 maj år 1890 utspelas en omtalad "duell" mellan två karlar från dessa två resandesläkter. Händelsen finns väldigt dramatiserat återgiven i tidskriften Nordan;

"Nere kring 'Hamnkällan' vimlar det af folk. En hel mängd tattare och hästskojare hålla till där i trakten. Och här på torget visas sprakfållarna. Tattar-Anders-Orsen och gammel-Faltin ha som vanligt kommit ihop och försöka att lura hvarandra. Men det är inte så lätt.

Tattar-Anders-Orsen har inte vackert ryckte om sig. Och Faltin har aldrig ansetts som någon Guds ängel heller. Han är liten och brunbarkad och piggög. Anders-Orsen syns svag och skröplig, men listig och förslagen.

*Nu ha de kommit ihop om en ung hingst, som Faltin lurat på Anders-Orsen. Faltin är lugn, men Anders-Orsen hoppar af ilska. Nerefter Borgarbacken och nerfrån Hamn kommer folk för att se, hvad som är å färde. Plötsligt höres ett skrik, och snart ser man tattar Anders-Orsen kasta sig i skrandan och köra därifrån i ursinnig fart. Faltin ligger blödande ur ett väldigt sår på marken. Länsman kommer till och frågar hvad som händt och en lång lapp-bonde i grå vadmalkläder svarar sävligt och med händerna i fickorna: 'Åh, hä jär' int' så falit. Dem ha bara släje ihäl en tattar'."*⁵

Författaren till detta stycke, Valdemar Lindholm, hävdar att detta skedde vid Lycksele marknad men händelsen utspelade sig egentligen utanför Umeåtrakten enligt den dåtida pressen.

Om man jämför inventeringen för Västerbotten med Nordiska museets material stämmer de tydligt överens med varann. Det är också många ättlingar till dessa nämnda karlar som förekommer i inventeringen.

Totalt registrerades 41 hushåll och i 35 stycken av dem var det folk av resandesläkt som bodde. Ett av de övriga 6 hushållen tillhörde personer som levde med resande och vars släktingar hade gift sig med resande. De övriga 5 har registrerats som "tattare" av okänd anledning.

Södermanland

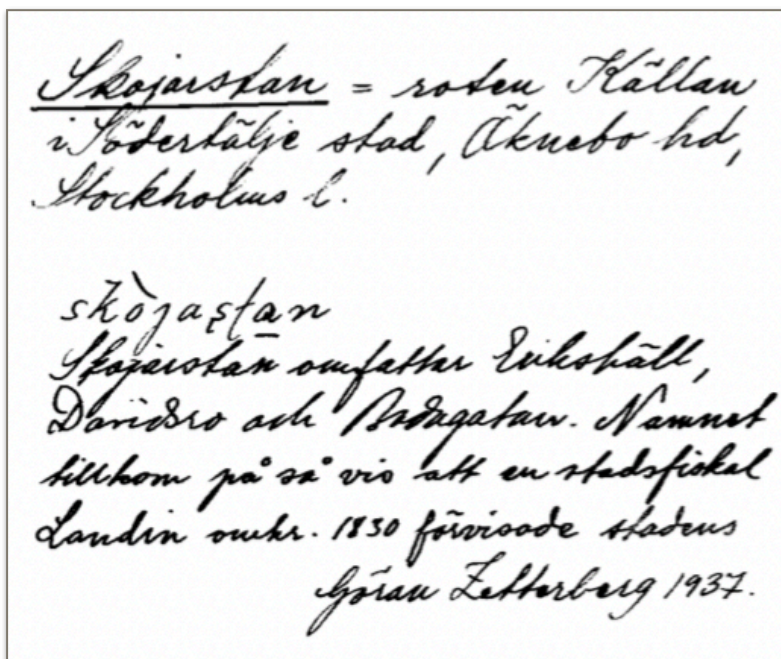
På 40-talet beboddes länet av flera resandefamiljer som var av släkter som främst höll till runtomkring Jönköping eller i Östergötland. Till viss del stämmer Nordiska museets material överens med inventeringen i detta län.

Totalt finns 33 hushåll upptagna i detta län och i 25 av dem är det personer som är av resandesläkt som har registrerats. I 2 av hushållen bor personer som har levt med resande och i de övriga 5 är de registrerade oidentifierade.

För övrigt är Södermanlands län ganska litet och är inte känt som ett län där resande har koncentrerats, men resande har ändå definitivt funnits här och gjort avtryck. Det visar inte minst Nordiska museets material som bland annat nämner en viss "Hund-Fia". En person som Bo Lindwall skrev en mycket intressant artikel om i Släktforskarnas årsbok för år 2005.

I De resandes kulturarv nämns "Skojarstan" i Södertälje som en plats där resande fick uppehålla sig i gamla tider.⁶ Så säkerligen har många förfäder till Södermanlands resande både besökt och haft någon koppling till "Skojarstan".

Arvid Bergman

⁶ Avbild av uppteckning efter Göran Zetterberg 1935

Fotnoter

¹ Allehanda. 29 jan 2014, Katarina Lind, 400 länsbor registrerade visar "tattarinventeringen".

² Socialstyrelsen. 5:e byrån. Inventeringen av tattare och zigenare. H 10:6. Tabell 14.

³ Aftonbladet 1959-02-25. *Tolerans!* Osignerad.

⁴ Tidskriften Nordan, 1901. Valdemar Lindholm. Sidan 57.

⁵ Sebastian Casinge. De resandes kulturarv. 2020. Frantzwagner Sällskapet. Nr 128, sid 138. <https://www.frantzwagner.org>

⁶ http://www4.sprakochfolkminnen.se/NAU/bilder/_s1ab001/321302a1.htm

Att riva en staty?

- Av Dennis Avorin

Sedan den afroamerikanske mannen George Floyd bragts om livet, i något som mest liknar en kallblodig avrättning utförd av amerikansk polis, så har rörelsen Black Lives Matter, och dess motsvarigheter i stora delar av västvärlden, gått ut i protest med krav på rivning av statyer och censur av äldre tiders underhållning och kultur.

Den politiska krutdurk som exploderat gäller afroamerikanska slavättlingars uppgörelse med det amerikanska majoritetssamhället, men har även gett ringar på vattnet bland minoritetsbefolkningar överlag.

Det finns givetvis en lockelse för oss resanderomer att haka på och smida medan järnet är varmt, men jag vill här ge mig på ett antal anledningar till varför jag anser att det är en mycket dålig idé. Detta genom att reda ut frågan utifrån en mängd aspekter som man bör ta i beaktande för att kunna se nyktert på utfallet och undgå att handla raskt i affekt.

Låt säga att vi nu skulle gå ut och kräva att alla historiska förekomster av begreppet "tattare" i film, böcker, lagfarter, på platser med mera ska rensas bort. För att därefter kräva att alla hänvisningar till "zigenare" i material som rör tiden då vi åsyftades med även det begreppet också ska tas bort.

Det man önskar uppnå handlar oftast om att framförallt barn, inte ska känna sig kränkta när dom tar del av underhållning från en annan tid då dessa beskrivningar förekom. Anledningen att man känner sig kränkt grundar sig ofta i ett samtida förtryck, känslor av underlägsenhet gentemot förtryckaren, samt att man helt enkelt känner sig utanför och att man har fått nog.

Jag skulle vilja hävda att den problematik vi numera möter i samhället handlar långt mer om osynliggörande snarare än någon form av förtryck. Med den omfattande invandring till Sverige som skett framförallt från 1980-talet och fram till 2015 så är vårt största problem på sikt att vi redan är så gott som helt osynliga i förhållande till "mer främmande" folkgrupper som numerärt överträffar oss flera gånger om, och på sikt kommer vi att näst intill upphöra som en egen etnisk grupp. Vi förblir spillror av ett forna folkslag, ett "påbrå", och vår autenticitet kommer att mätas framförallt mot samtida rumänska romer som lever i fattigdom. Att i detta läge rensa bort alla nedsättande hänvisningar till oss i gamla tiders kultur, blir en högst kortlivad seger. Det vi skulle åstadkomma med ett sådant företag skulle vara att fullständigt skriva ut oss själva ur den svenska historien.

Om vi tar exemplet med en kär barnfilm, Ringaren i Notre Dame, som i praktiken är den enda Disneyfilm jag kunnat skramla fram för att på något sätt kunna förklara vårt folks djupa historia för min egen dotter, så skulle effekten bli ganska absurd. Den ursprungliga berättelsen om Ringaren i Notre Dame utspelar sig huvudsakligen 1482 i Paris. Detta var alltså mitt under det gyllene århundradet då en mängd romska karavaner kunde röra sig fritt inom hela det tysk-romerska imperiet, efter att för första gången tagit sig in i det katolska Europa under början av 1400-talet. Detta var ett privilegium som dåtidens bönder enbart kunde drömma om.

Filmen skildrar den epok när historien plötsligt vänder, och flera kungadömen utfärdar drakoniska lagar för att hindra romanifolkets framfart, eller i mer extrema fall, ha ihjäl romanifolket helt och hållet. Man bör dock inte övertolka dåtidens lagars verkställighet. Lika lite som Sverige idag lyckas verkställa utvisningar av personer som fått avslag på asylansökan, lika lite lyckades dåtidens regenter att klämma åt romanifolket. Vi överlevde!

Något som däremot står klart bortom alla tvivel är dock att de "zigenare" som figurerar i Ringaren i Notre Dame, är våra förfäder, som därefter spritts ut i hela Västeuropa och gett upphov till oss, spanska kale, finska kale, romanichals, sinter, och inte minst de franska manouche. Det är klart att det inte rör sig om förfäder till dagens kopparslagare, för att använda samma uttryck som min farfar gjorde rörande de numera så kallade "svenska romerna", för dessa var under samma tid förslavade i Donaufurstendömena (nuvarande Rumänien).

Vad som nu skulle hända om vi censurerar Ringaren i Notre Dame i tidens tecken, är att "zigenare" kommer att ersättas med "romer", och det kommer vara kopparslagare eller andra grupper av romanifolk som blir representerade i vårt ställe. Dessa kommer att gäpa om att "zigenare" är en utpekning av dom som grupp, och det epitet som ersätter kommer att gälla dem. Resultatet blir därmed att vi skrivs ut ur berättelsen helt och hållet.

Esmeralda i Disneys animerade Ringaren i Notre Dame från 1996

Det går att tänka sig åtskilliga andra situationer med samma utfall, alternativt att vissa episoder klipps bort helt och hållet. Resultatet blir att vi inte kommer att representeras i historien överhuvudtaget, då definitionsfrågan kräver långtgående förenklingar och generaliseringar. Då den debatten är långt ifrån klar, kommer effekten bli att vi blir osynliggjorda, medan senare invandrade romanifolk tar vårt ställe i historien.

Det finns ingen som är mer ivrig och nöjd med att göra dessa kulturella utrensningar än buron själv, här åsyftandes svenska politiker och myndighetspersoner. Så har vi likt "nyttiga idioter" hjälpt buron att rensa bort ett obekvämt skelett ur garderoben. Ett skelett som gör oss en mycket större historisk gärning att bevara som det är.

Den slovenske filosofen Slavoj Žižek har länge varnat för vad han kallar sidentitetspolitikens lynchmobbar med mera kommer att leda till. Han anför ungefär samma argument som det jag anför ovan och lånar även en anekdot från några intellektuella med indianskt ursprung. De indianer som Žižek pratat med menar att dom mycket hellre fortsätter att kallas "indianer" och inte *Native Americans* (infödda amerikaner) som numera är deras korrekta benämning.

Detta eftersom att genom att kallas "indianer", blir dom istället ett evigt monument över den vite mannens dumhet. Vilket är långt mer tillfredställande än alternativet. Vår situation med begreppet "tattare" är likartat, och jag själv ser i vart fall inte varför vi inte kan angripa frågan på samma sätt.

Om man utöver detta ska låna lite visdom från ett folk med i mångt och mycket en liknande historia som oss i Europa, om än en mer urban sådan jämfört med oss som varit mer av ett inslag på landsbygden. Jag syftar på judarna. Så bör här nämnas att deras relation till sin historia på intet sätt kännetecknas av kränkhet och högljuddhet kring gamla tiders uttryck. Inte ens förintelsen används som offerkofta i syfte att skaffa sig ett tolkningsföreträdare i samhället. Detta beror säkerligen till mångt och mycket just på grund av att judarna ser sig som överlevare snarare än offer. Överlevare är stolta, offer är näriga. Låt oss vara stolta över vårt arv och de uttryck som vi lämnat efter oss, vare sig det är uttryck som lagts på oss ovanifrån eller inte, på samma sätt som dem.

Så framställs svensk romani

- Om föreställningar, feltolkningar och antiziganistiska paradigmer

Coronapandemin har ställt till det för många av oss, men den nya situationen har faktiskt också skapat en del möjligheter. För min egen del så fick jag liksom många andra betydligt mindre att göra sedan början av mars 2020. Då tog jag tillfället i akt att gå en distanskurs på Södertörns högskola. Kursen hette Antiziganism som historiskt och nutida fenomen och var på 7,5 högskolepoäng, vilket motsvarar ca 25 % studietid. Lärare på kursen var Jan Selling, som är historiker och docent i pedagogik. Om mina erfarenheter från kursen skulle jag nog kunna skriva en hel bok om, så pass många intressanta saker fick jag med mig från kursen, men det får jag kanske göra en annan gång. Denna gång tänkte jag titta närmre på vilka påståenden som görs om svensk romani i de rapporter och publikationer som kurslitteraturen utgörs av.

Idag anses det vara vedertaget att greve Antonio Gagino och hans följe som anlände till Stockholm den 29 september 1512 var de första romanifolket i Sverige, och därmed romanitalare. Bortsett från Gagino så kan vi i vart fall följa faktiska romanitalares förfäder i Skandinavien tillbaka till åtminstone 1600-talet. Trots det existerar knappt någon historisk forskning på romani i Sverige. Det som finns från tiden före 1950-talet fokuserar nästan i stort sett helt uteslutande på vokabulären och det som gjorts därefter fokuserar på andra varieteter än svensk romani. Därmed finns det ingen egentlig forskning på hur romani har talats och utvecklats i en långvarig svensk kontext. I de historiska källor som finns kallas romani "tattarspråket", "zigenarspråket" eller skojarsspråket och misstas inte sällan för att vara förbrytarspråk eller något annat så kallat hemligt språk.

Den finska "zigenarforskaren" Arthur Thesleff, som levt med finska romanifolk och gjort ett omfattande dokumentationsarbete på deras romani, påpekade i en artikel i Dagens Nyheter år 1912 att; *"Alla dessa ("tattare" reds.anm.) tala dock ett gemensamt språk, som är hemligt. Det är en dialekt av zigenarspråket, vilken förstås av tattare från Ystad upp till Norrlands ödemarker..."*. Bortsett från de grammatiska skillnaderna var de svenska "tattarnas" språk enligt Thesleff år 1919 i stort sett detsamma som det finska "zigenarspråket". Den norska prästen Eilert Sundt, som skrev om resande i Norge på 1850-talet, påpekade liksom Thesleff att talarnas förhållningssätt gentemot språket var att det skulle hemlighållas för utomstående. Sundt skrev att den som bröt mot detta tabu och lärde ut språket till utomstående löpte stor risk att få sätta livet till. Man kunde helt enkelt dräpas av sina stamfränder. Att vi resande har ett historiskt förhållningssätt till språket som innebär att det ska hållas hemligt för utomstående kan många med mig vittna om. De flesta av oss som har vuxit upp med romani talat omkring oss har erfarenheter av att man fått lära sig redan som barn att romani varken bör talas framför utomstående eller röjas för dem. Dock har vi väl förvisso mjuknat något, för sådana represalier som man kunde få förr i världen har jag inte hört talas om i nutid. Enligt min mening är denna inställning inget annat än en skyddsmekanism. En som för övrigt är dokumenterad som vida förekommande bland de historiskt sett västeuropeiska romska grupperna. Sundt skrev också att det i Norge fanns två olika grupperingar som talade romani respektive rodi, rotväliska. Den senare hade till följd av att deras språk blivit bortglömt och fattigt tagit upp ord från romani. En föreställning som även förekommer

då Olof Gjerdmann 1945 skriver "*våra gamla zigenare är som särskild befolkningsgrupp alldeles försvunna*". Om romani i sig skriver han "*zigenarna förde med sig till Sverige sitt eget språk. På sätt jag förut har antytt närmade sig rommani så småningom alltmer svenskan och var till slut inte längre ett zigeniskt språk utan svenska med rommanifärgat ordförråd*". Gjerdman's resonemang har utgångspunkt i att två grupper, de Sundt kallar *skojare* som »*rotade rodi*» (talade rotväliska) och "*zigenare*" / "*tattare*" som »*racklade rommani*» (talade romani), blandade sig med varandra. Gjerdmann refererar till Sundt och drar slutsatsen att "*genom blandningen utsuddades skiljelinjerna mellan de båda grupperna alltmer och därmed flöt också betydelse hos orden skojare och tattare*". Gjerdman's utgångspunkt är än idag central i definitionen av resande och svensk romani, nämligen den att "*tattare*" är en "blandras" och att "*tattarspråket*" egentligen inte är något riktigt språk.

Få romanitalare på 1940-talet?

I olika rapporter och akademiska texter står det klart och tydligt att läsa att de redan på 1940-talet endast var 7 % av "*tattarna*" som talade "*tattarspråket*". Visst känner vi alla till att det idag finns många som inte talar romani i någon större utsträckning, om ens alls, men kan det verkligen ha varit så redan för 80 år sedan? Uppgiften kommer från Socialstyrelsens landsomfattande inventering av "*tattare*" som genomfördes åren 1943-44. Var och en som fört detta påstående har också på ett korrekt akademiskt sätt refererat till den sammanställning av registreringen som publicerades i Sociala meddelanden år 1945. Av flera anledningar är däremot uppgiften både befärd och fullständigt ovetenskapligt grundad. Det är nämligen så att siffran avser svaret på en fråga som ställdes på det registerkort som användes i den ovetenskapliga inventeringen.

På registerkortet lyder frågan:

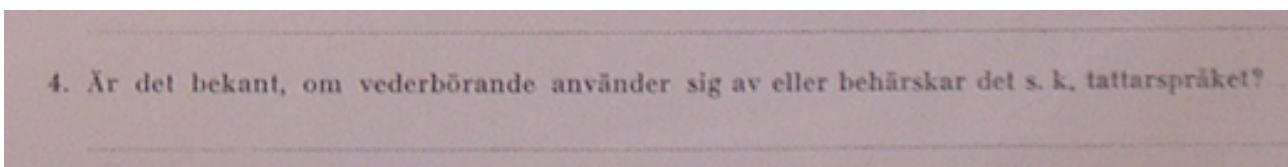

Foto: Olof Bergström

Frågeställningen är alltså riktad så att den person som fyller i registerkortet ska ange om denne har kännedom om huruvida den som registreras använder eller behärskar det så kallade "*tattarspråket*". De 7 % jakande svaren säger därför *inte* att det är fastställt att personen i fråga behärskar eller talar romani. Istället visar siffran den procentuella andelen registerkort där den som fyllt i uppgifterna att den registrerade personen talade romani. Uppgiften kan därför förväntas bygga på personliga erfarenheter som vedertagna och allmänna uppfattningar om enskilda individer. De angivna 7 % kan därför inte för ett ögonblick anses spegla verkliga förhållanden. I synnerhet då varje registerkort innehåller ytterligare familjemedlemmar på baksidan av kortet. Frågan avsåg därför inte hushållets alla förekommande personer. I alla de fall jag hittills sett att man refererat till statistiken från inventeringen har detta faktum förbisett och det visar tydligt hur fel det kan bli då man refererar till andrahandskällor. Det är verkligen beklämmande att se annars seriösa akademiker begå kardinalfelet att sprida direkta felaktigheter på ett närmast slentrianmässigt sätt. Av ren och skär nyfikenhet har jag valt att titta närmre på tre registerkort som avser min närmsta familj. Två av registerkortet är katalogiserade med namn och adress på personer som jag skulle tilltala

gammelfarfar. På det tredje står min mormors fars namn. På två av dem anges svaret - NEJ, vilket innebär att det för uppgiftslämnaren var okänt att mina förfäder talade romani - vilket jag med 100 % säkerhet vet att de gjorde båda två. Registeruppgiften är därför direkt felaktig två av tre fall. Dessutom innehåller de tre registrerade hushållen totalt arton personer, som allihop talade romani - vilket ger en felmarginal på hela 93 % i förhållande till den bild som ges om dem. Givetvis bör det ha funnits någon bland de registrerade resande som inte talade romani, med tanke på att många barn omhändertogs och växte upp i en miljö där romani inte talades. Enligt Arvid Bergman hade ett mindre antal av de registrerad inte resandebakgrund men registrerades på grund av att de hade samröre med resande. Se Arvid Bergmans systematiska genomgång av inventeringen i Drabbrikan. Därför vore det föga överraskande om siffran på "tattare" som inte talade romani istället vore 7 % eller kanske till och med lägre. Inte minst med tanke på vad Thesleff hävdade 1912 - att alla "tattare" från norr till söder talade detta språk.

"Tattarspråket" döps om och får nya namn

Roger Johanssons bok *Svensk rommani* (1977) var den första mer omfattande och publicerade uppteckningen som gjordes av en romanitalare själv. I och med hans verk introducerades begreppet svensk romani som ersättning för "svenskt tattarspråk". Sedan dess har en rad termer för språket myntats. Lingvisten Ian Hancock, som själv har bakgrund i brittiska romanifolk, myntade år 1992 termen Skandoromani. Han påpekade samtidigt att den "*is of course an academic term, and not one used by its speakers themselves.*". Myndigheten Institutet för språk och folkminnen använder på sin webbsida termerna resanderomani och resanderomska. Historikern Jan Selling använder såväl begreppet resandespråket som svensk resanderomani i sina publikationer *Svensk antiziganism och Frigörelsen*. Alla de resande jag själv stött på har undantagslöst sagt romani, utan några som helst tillägg - vilket talare av andra varieteter av romani jag träffat också gjort - fast ofta då i formen romanes. Oavsett inkonsekvensen så åsyftar alla benämningarna en och samma varietet av romani, nämligen den som under århundraden med svenska som kontaktspråk har utvecklats till ett med svenskan sammanflätat språk. Den varietet av romani som talas av resande i Sverige och även till viss del i Norge.

I Drabbrikan försöker jag på olika sätt förenklat beskriva hur romanins flekterande grammatik har smält samman med den svenska grammatiken. Men om man bortser från grammatiken så är vår vokabulär förhållandevis konservativ och de svenska lånorden är relativt få. I *Studien zum Wortschatz des Romani* kartlägger lingvisten Norbert Boretzky spridningen av ord med indiskt, iranskt och armeniskt ursprung bland olika varieteter av romani. I sitt verk refererar han till svensk romani som en varietet av romani bland andra. I detta avseende skiljer sig Boretzky från den gängse internationella lingvistiska forskningen på romani, som istället oftast fokuserar på grammatikens utveckling istället för vokabulären. Därmed riktas sammanflätade varieteter, på engelska mixed languages, endast marginell uppmärksamhet. Fenomenet med sammanflätad romani är dock inte på något sätt unikt för Sverige och Norge. Boretzky beskriver tillsammans med Birgit Igla i artikeln *Romani Mixed Dialects* att utvecklingen av sammanflätade varieteter har skett i bland annat Grekland, fd. Jugoslavien, Storbritannien, tyskspråkiga regioner och på den Iberiska halvön. Zuzana Krinková går i sin *From Iberian romani to Iberian para-romani varieties* (2015) systematiskt igenom historisk dokumentation av romani från den iberiska halvön och beskriver hur den spanska

sammanflätade romanivarieteten *calo* har utvecklats. Ian Hancock benämner sådana varieteter Angloromani, Fennoromani, Hellenoromani, Hispanoromani och Scandoromani.

I Sverige har uppfattningen om svensk romani huvudsakligen påverkats av gamla förlegade uppfattningar som den bland annat Gjerdman och Sundt hade. I början av 1900-talet fick uppfattningen stöd från rasbiologin och kopplingen mellan "renrasighet" och rena språk kontra "blandraser" och "blandspråk" blev därmed vetenskapligt belagd. Vad anbelangar svensk romani så ignoreras konsekvent att sådana språkliga processer som ägt rum i flerspråkiga kontexter i andra länder också skulle kunna ha ägt rum här. Och istället för att se det fascinerande i att språklig utveckling ter sig olika beroende på vilka språk som kommer i kontakt så bygger uppfattningen om svensk romani fortfarande på föreställningen att språkets utveckling är en konsekvens av skilda grupper sammanblandning. Med andra ord exakt samma sak som förra århundradets rasbiologer kallade "rasblandning". Själva resonemangets utgångspunkt är häpnadsväckande i sig, inte minst då följden blir att barn med föräldrar från två skilda språksfärer utvecklar ett blandspråk med olika andelar av föräldrarnas språk istället för att bli tvåspråkiga. Något som oräkneliga svenska invånare är idag.

I sammanhanget kan man undra över var den faktiska gränsen mellan "blandspråk" och "icke-blandspråk" går. Lingvisten Viktor Elšik har gjort ett omfattande arbete med fokus på den slovakiska varieteten *Selice romani*. Han skriver att varieteten består av 62,6 % låneord och stark grammatisk påverkan från främst ungerskan. Trots det har jag inte någonstans sett att varieteten klassificeras som ett "blandspråk". Mot bakgrund av detta kan man undra om det snarare beror på att talarna inte uppfattas som "blandras" än på hur språkets grammatik och vokabulär ser ut i sig.

Övergången från flekterande till sammanflätad romani

Allan Etzlers avhandling *Zigenarna och deras ättlingar i Sverige* (1944) innehöll den mest omfattande sammanställningen av svensk romani någonsin. I såväl Etzlers som Johanssons verk framgår att de exempel som ges är sammanflätad romani. Verken är publicerade på 1900-talet och när övergången från den gamla flekterande grammatiken skedde kan ingen bestämt säga. I sig kan inte heller uteslutas att någon av Etzlers sagesmän, varav vissa födda på 1800-talet, även behärskade en flekterande grammatik, åtminstone till viss del. Det finns nämligen ingen känd systematisk dokumentation som kan ge svar på frågan. Den dokumentation som finns härrör också i hög grad från interner på anstalter, där uppgiftslämnarna i vissa fall inte ens var resande själva.

Med tanke på de nutida likheterna mellan brittisk romani, eller *angloromani*, och svensk romani kan man tänka sig att utvecklingsprocesserna har varit tämligen identiska, och kanske rentav samtida. Båda varieteterna härrör från närbesläktade talare, vilket styrks av DNA-studier. Samtidigt har engelskan och svenskan, som germanska språk, en rad språkliga gemensamhetsdrag, vilket också kan tänkas spela viss roll. År 1875 publicerades Smart och Croftons *The dialect of the English gypsies* där de bland annat beskriver att brittiska romanitalare befinner sig i en språklig övergångsfas. Den skriver att flekterande grammatiken allt hastigare grad får inslag av eller ersätts av den engelska grammatikens böjningsmönster. Smart och Crofton beskriver alltså att de bevittnar en språklig process där språket utvecklas till att bli en sammanflätad varietet, den Ian Hancock kallar *angloromani*.

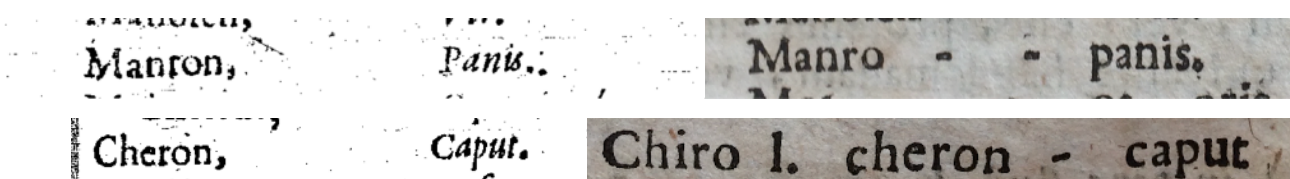
När uppstod sammanflätad romani i Sverige?

I publikationen *Romer - 500 år i Sverige* (2016), som var del av kurslitteraturen på Södertörn, skriver lingvisten Gerd Carling "Den äldsta källan av romani i Skandinavien, från 1730, visar på ett blandspråk, med svensk grammatik och ett romanivokabulär." I texten hävdar hon att *skandoromani* talades i landet redan på 1730-talet, vid sidan av den flekterande kalé- eller finska romanin. Slutsatsen drar hon utifrån två oerhört knapphänta 1700-talskällor och understryker samtidigt att källorna före 1800-talet nästintill är obefintliga. Den första av hennes två källor är Samuel P Björckmans avhandling *Dissertatio academica de cingaris* från år 1730. Den andra källan är ett rättegångsprotokoll i domboken från Rönneberga häradsrätt i Skåne år 1764. Då jag själv har tillgång till de båda originalkällorna har jag analyserat dem för att pröva om tesen håller.

Källa 1

Samuel P Björckman var student i Uppsala och fick veta att en "zigenare" satt häktad i staden. Han besökte denne "zigenare", som visade sig vara en soldat vid Svea livgarde vid namn Jakob Helsing. Björckman lät jämföra en holländsk romaniuppteckning publicerad av Bonaventura Vulcanius år 1597 med Helsing talade "zigenarspråk". Resultatet av den språkliga jämförelsen publicerades sedan i hans avhandling år 1730. Avhandlingen är skriven på latin och vad jag förstått dessutom på en väldigt svårförståelig sådan. Tack vare att Johnny Strand, docent i latin, publicerat en översättning av Björckmans avhandling år 2016 är texterna idag möjliga att ta del av. Enligt Björckman frågade han Helsing på svenska vad var och ett av orden från Vulcanius uppteckning heter på Helsing språk. Detta i Björckmans medhavda vittnens närvaro - utan tvekan. De ord Helsing nämnt finns upptagna i Björckmans förteckning. Av Vulcanius totalt sextio ord har Björckman tagit upp fyrtiotre. Av de fyrtiotre orden menar Carling att tre ord - *cheron* (huvud), *manron* (bröd) och *juket* (hund) - har en avslutande bokstav som är en svensk ändelse. Baserat på detta menar hon att Helsing med ändelsen sätter orden i bestämd form enligt den svenska grammatikens böjningsmönster. Detta menar hon visar att Helsing inte talade flekterande romani. Slutsatsen är därmed att Helsing talade sammanflätad romani.

I min analys har jag använt en skannat exemplar av Vulcanius originaluppteckning från år 1597 samt fotografier av Björckmans originalavhandling som jag tagit på Södertörns högskolas bibliotek den 5 oktober 2015. I min jämförelse av källorna finner jag att Helsing av Carling påstådda svenska ändelser även förekommer i Vulcanius. Dessutom finner jag att det förekommer två direkta felaktigheter i jämförelsen. I såväl Björckmans originalavhandling som i Johnny Strands översättning *Manro* för bröd medan Vulcanius har formen med den påstått svenska ändelsen - *manron*. Jämför med dagen *maro*. Ordet för huvud anger Helsing formerna *chiro* och *cheron*, medan Vulcanius enbart har formen *cheron*. Detta leder mig att fundera över om de två originalkällorna överhuvudtaget har kontrollerats och jämförts med varandra.

Avbilder av Vulcanius t.v. och Björckman t.h. avseende ordet för bröd (panis) och huvud (caput).

I genomgången av Björckmans original gör jag istället en intressant upptäckt i ordformen *panin* - *aqua* (vatten). På svensk romani säger man idag *pani* utan något avslutande -n. Det avslutande n-ljudet anger Finck i *Lehrbuch des Dialekts der deutschen Zigeuner* (1903) som typiskt för sinti-romani och då specifikt som åtföljande avslutande i-ljud på icke levande ting. Ett icke-levande ting är kniv, som på de flesta varieteter av romani heter *tchuri*, med ett avslutande i-ljud. I de norra delarna av Sverige säger man *tchuro*, men i de södra delarna säger man *tchuring*. Alltså med samma n-ljud som har utvecklats till ett ng-ljud. Vulcanius innehåller utöver *panin* ordet *valin* (glas), som har samma avslutande n-ljud. I Björckman finns *valin* inte upptaget, men idag säger vi *vali*.

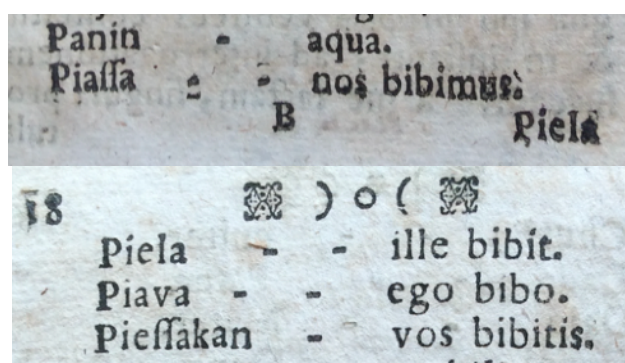
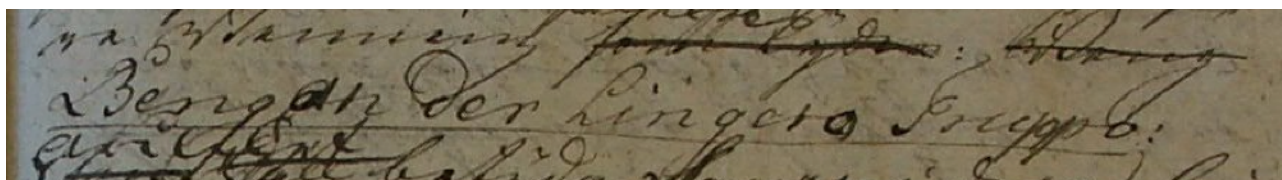

Foto av Björckmans avhandling sid 17 och 18. Foto: Jon Pettersson.

Till sist noterar jag att Björckmans uppteckning, liksom som Vulcanius, innehåller fyra exempel på verbet att dricka som har böjts i fyra personknutna former, i singular och plural - *Piassa* - *nos bibimus* (vi dricker), *Piela* - *ille bibit* (denne dricker), *Piava* - *ego bibo* (jag dricker) och *Piessakan* (ni dricker). Då de fyra exemplen utan tvivel är exempel på flekterande grammatik pekar källan, tvärtemot som hävdas, på att Jakob Helsing romani var flekterande.

Källa 2

Den andra källa är frasen *bengan der lingo truppo* som noterades i Rönneberga häradsrätts dombok år 1764. Vid en analys av originalkällan förefaller bokstäverna vara skrivna *Beng an*. När de två sista bokstävernas placering jämförs med protokollets resterande text indikerar denna förskjutning från baslinjen att *beng* och *an* inte är sammanhängande skrivna som ett ord.

Romanifras i Rönneberga häradsrätt domprotokoll. Foto: Sebastian Casinge

Dessutom måste jag tillstå, att om jag själv skulle anteckna en fras som sades på ett språk jag inte själv talar, som exempelvis finska eller arabiska, då skulle jag nog faktiskt inte heller kunna skriva ned frasen helt korrekt. Då oavsett att jag talar och förstår flera andra språk. Utifrån denna självinsikt kan jag inte låta bli att känna viss tveksamhet över att man till synes utgår från att frasen är korrekt avstavad. Med hänvisning till mina egna språkliga förutsättningar och min analys av hela originalprotokollen menar jag att en alternativ, och även rimligare, avstavning är - *beng ander lingo truppo*.

Om *beng* (djävul) och *ander* (i, inne i) skrivs som så, ja då överensstämmer texten ganska exakt med fraserna ...*o dant hi ander o mui* [tanden är inne i munnen] och ...*la hi but tut anter tschutschi* [hon har mycket mjölk i bröstet]. De båda exemplen är delar ur två av totalt tjugotre fraser som den tyska sinti-kvinnan Barbara Mackelin på 1780-talet uppgav för en man vid namn Johan Christoph Rüdiger i Tyskland. Fraserna ledde i sin tur till Rüdigers banbrytande upptäckt att romani hade likheter med indiska språk.

o	dant	hi	ander	o	mui.	la	hi	but	tut	anter	tschutschi.
	<i>dat</i>	<i>hei</i>			<i>mu ander.</i>	<i>ini</i>		<i>both</i>	<i>dut</i>		<i>schischi ander.</i>
the	teeth	are	in	the	mouth.'	she	has	much	milk	in	her breasts.'

Avbilder av Priego, Bernhardt & Monreals (1996) transkription och jämförelse av Mackelins fras nr 3 (t.v) och fras nr 13 (t.h)

Det finns en rad uppenbart bekymmer för tesen. Först och främst är det, enligt min mening, ett alltför intetsägende källmaterial att dra så långtgående slutsatser från, nämligen att de visar att sammanflätad romani talades på 1700-talet. Den direkta felaktigheten i jämförelserna mellan Vulcanianus och Björckmans ord för bröd samt Björckmans sammanställning fyra exempel på flekterande romani direkt motbevisar tesen i sig. Då den överhängande majoriteten av materialet utgörs av ord i sin grundform finns det oerhört lite, om ens något, som talar för att språket skulle vara sammanflätat. Helsing romani har dessutom i ett fall ett avslutande uttal som är typiska för sinti-romani. Förvisso överensstämmer merparten av vad som förekommer i båda verken nästan exakt, vilket man skulle argumentera för att Björckmans text rentav är en avskrift av Vulcanius. Björckman skriver att orden är meddelade av Helsing själv och varför inte samtliga ord från Vulcanius finns upptagna i Björckman ges inget svar på. Dock förekommer några skillnader mellan Vulcanius och Björckman; *achan* < *achan vel jaka* (Ögon); *Daio* < *Dajo* (mor), *For - penna; calamus scriptorius* < *For - penna* (fjäder), *manron* < *manro* (bröd); *luket* < *Juket* (hund); *Yangustri - anulus* < *annulus*; *Yanre - oua* < *ova*. I Björckman framgår att Helsing *jaka* (ögon) som inte förekommer i Vulcanius. Dessutom förefaller Björckman ha noterat att Vulcanius i:n, i *luket* och *Daio*, uttalas som j-ljud av Helsing. Avslutningsvis är några orden på latin stavade annorlunda i källorna.

Rönnebergadokumentet saknar, enligt min mening, ett inledande resonemang runt sannolikheten i att frasen är korrekt avstavad. Därtill vore en jämförelse av "tattaren" Axel Ekeroths *an der/ander* och "zigenskan" Barbara Mackelins *ander/anter* i Rüdiger vore berikande. Rüdigers verk bör för en forskare på romani vara välkänt.

Jag finner det anmärkningsvärt att man ens försöker sig på att dra en så pass långtgående och definitiv slutsats utifrån ett så knapphändigt källor som i detta fall. Enligt min mening är avsaknaden av en redogörelse för vilka talarna var, min förfader Jakob Helsing och Axel Ekeroth - som var en bror till min förfader Andreas Holmström, till föga gagn för trovärdigheten. Mot bakgrund av källornas ganska intetsägende karaktär vore det nämligen både välkommet och relevant om respektive romanitalares familje- och släktförhållanden samt inte minst långvarighet i landet beskrevs. Detta då sådana faktorer i högsta grad borde ge indikationer på huruvida personerna talade en flekterande romanivarietät eller inte. En för mig uppenbar konsekvens av påståendet är det reses tvivel runt de båda uppgiftslämnarnas koppling till samtida romanitalare, då i synnerhet de i östra rikshalvan samtida levande. Därav vore andra källor där respektive person förekommer att förordas såsom komplement till det rent språkliga materialet. En avsaknad på omkringförhållanden kring personerna i fråga banar nämligen, enligt min uppfattning, väg för att kunna anta att själva utgångsläget är vad som anförs av exempelvis Gjerdman och Sundt. Det vill säga att

talarna kanske är något annat än romanifolk. Möjligen är de rentav av någon slags blandad härkomst, med vissa inslag av romanifolk, vilket innebär att deras språk därmed inte heller kan förväntas vara annat än "blandat".

Mot bakgrund av de texter som berör svensk romani och som jag här nämner så kan jag konstatera att språket inte placeras i en rättvis kontext. Hänsyn tas varken till talarnas historiska levnadsvillkor, språkliga utvecklingsprocesser eller språkliga kontaktytors påverkan över tid. Till skillnad från Smart och Crofton, som objektivt konstaterade förekomsten av språkliga processer, bortser man helt och hållet från det naturliga i den svensk kontexten. Istället styrs diskursen av gamla förlegade föreställningar som ingen direkt verkar kunna göra sig kvitt. Där jag tidigare kanske inte lade märket till antiziganistiska paradigms inflytande och praktiska tillämpning uppmärksammar jag nu sådana där jag minst anar, och det riktar jag Jan Selling ett stort Tack för!

Jon Pettersson

Referenser

- Björckman Samuel P, *Dissertatio academica de cingaris*, avhandling, (Uppsala. 1730)
- Boretzky Norbert, *Studien zum Wortschatz des romani*, (Faber, 2012)
- Boretzky Norbert & Igla Birgi, *Romani Mixed Dialects*, i; Peter Bakker, P./Mous, M. (eds.), *Mixed Languages. 15 Case Studies in Language Intertwining*: 35-68. (Amsterdam, 1994) s. 242-249
- Carling Gerd, Demetri Mikael, Dimiter-Taikon Angelina, Lindell Lenny & Schwartz Allan, *Romer - 500 år i Sverige. Språk, kultur och identitet* (Linköpings universitet, 2016)
- Crofton Thomas & Smart Bart C, *The dialect of the English gypsies*, andra utgåvan (London, 1875)
- Elšík Viktor, *Loanwords in Selice Romani, an Indo-Aryan language of Slovakia*, 2009, I: Haspelmath Martin and Tadmor Uri (eds), *Loanwords in the world's languages: a comparative handbook* (Berlin, 2009) s. 260-303
- Etzler Allan, *Zigenarna och deras ättlingar i Sverige - Historia och språk*, doktorsavhandling, (Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1944)
- Finck Franz Nikolaus, *Lehrbuch des Dialekts der deutschen Zigeuner*, (Marburg, 1903)
- Gjerdman Olof, *Tattarna och deras språk*, Svenska landsmål och Svenskt folk 1945 h3-4. sid. 1-55.
- Johansson Roger, *Svensk Romani*, Gösta Bergman & Erik Ljungberg (Red.), (Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1977)
- Hancock Ian, *The social and linguistic development of Scandoromani. I, Language Contact. Theoretical and Empirical Studies* (Berlin. 1992) s. 37-52
- Institutet för språk och folkminnen, *Romska*, <https://www.isof.se/sprak/minoritetsprak/romska.html>, [hämtad 2020-05-30]
- Krinková Zuzana, *From Iberian romani to Iberian para-romani varieties*, (Prague, 2015)
- Selling Jan, *FRIGÖRELSEN - Romers och resandes emancipation i Sverige och andra länder*, (Carlssons, Stockholm, 2020)
- Selling Jan, *Svensk antiziganism - Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar* (Sewel Bokförlag, Limhamn, 2013)
- Sociala meddelanden nr 5, *Tattarnas antal och levnadsförhållanden*, Kungliga Socialstyrelsen, (Stockholm, 1945). s. 377-392
- Strand Johnny. (Red.) Hagberg, Johnny. "...DESSA SYNNERLIGEN OTACKSAMMA FRÄMLINGAR..." Romernas historia och kultur i två svenska 1700-talsavhandlingar (Skara stiftshistoriska sällskap, Skara. 2016)
- Sundt Eilert, *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge*, (Christiania, 1852)
- Thesleff Arthur, *"Stockholms tjufspråk än en gång - Svar till prof. V. Carlheim-Gyllensköld"*, Dagens Nyheter, 1912-11-28
- Thesleff Arthur, *Zigenare och Tattare* (Stockholm, 1919)
- Rüdiger Johann Christian Christoph, *I Neuester Zuwachs der Teutschen, Fremden und allgemeinen Sprachkunde in eigenen Aufsätzen, Bücheranzeigen und Nachrichten*, P.G Kummer, Leipzig, 1782, s. 37-84. Översättning till engelska av Priego Thimmel Manuel, Bernhardt Karl & Monreal Annette (Manchester, 1996)
- Rönneberga Häradsrätt - Urtima ting 1764 SE/LLA/10054/A I a/20
- Vulcanius Bonaventura. De literis & Lingua GETARUM Siue GOTHURVM Item DE NOTIS LOMBARDICIS. Quibus accellerunt SPECIMINA variarum Linguarum quarum Indicem pagina que Præfationem Sequitur ostendit. Brvgensis. 1597. Sid. 102-105

Var Karl XII:s valaker av romanifolk?

Av Dennis Avorin

Det finns en vida spridd härstamningslegend att många resande ska ha kommit till Sverige med de återvändande soldater som Karl XII tog med sig hem efter ryska fälttåget och kalabaliken i Bender 1708-1714. Detta skriver bland annat Bo Hazell om i sin bok *Resandefolket - Från tattare till traveller*. Hazell nämner enbart anekdotiska bevis för detta. Bland annat skriver han att i den episka dikten *Tiganiada* avo Ion Budai-Deleanu (1760-1820) så berättas det hur en greve vid namn Vlad Tepes i Rumänien, även känd som greve Dracula, anförde en armé av romer iklädda fläckiga kohudsuniformer och att dessa soldater ansågs vara mycket modiga, näst intill dumdristiga i sin framfart. Sedan pekar han på hur det var i detta område som Karl XII rekryterade soldater inför hemmarschen.¹

Vlad Tepes dog 1447, att han skulle ha haft romska soldater i sin armé anser jag vara av ytterst lite relevans för huruvida Karl XII under början av 1700-talet skulle ha värvat romska soldater i samma område.

Frågan förtjänar dock att utredas närmare. Om vi bortser från de anekdotiska spår som jag har ur egen släkt, och som först fick mig att börja utforska frågan, och istället fäster blicken vid de skriftliga källor som talar för detta, så finns det mer än en uppsjö av material som pekar i denna riktningen. Däremot har jag ännu inte obestriddligt kunnat bevisa att det rörde sig om just romanifolk. Denna text är därav ingen uttömmande eller slutgiltigt avgörande i frågan huruvida Karl XII tog med sig romanifolk till Sverige, jag delar dock gärna med mig av vad jag hittills funnit i hopp om att komma ett svar närmare.

Vi dyker nu ner i historien till tiden för det Stora nordiska kriget 1700-1721. Detta var det avgörande krig där Sverige steg ner från podiet som stormakt, och Ryssland steg upp. Detta är en tid då det är särskilt svårt att urskilja etniciteter i källmaterialet, då Sverige var ett imperium. Begreppet svenskar eller svenska undersåtar kunde i sammanhanget inbegripa samtliga av de folk som bodde inom Svenska Imperiet: svenskar, finnar, estländare, pommrare, livländare, tavaster, danskar, norrmän och så vidare. Men många källor bevarade från denna tid är även noga med att särskilja begreppen. Krig var en del av vardagen i denna tid, och om det egna landet inte var i krig så var det inte ovanligt att både svenska soldater och officerare gick i tjänst för andra makter, inte sällan Holland, Frankrike eller något tyskt furstendöme. Detta gällde givetvis även i andra riktningen, varvid det inte var ovanligt med en mängd utländska knektar i den svenska fälthären, allt ifrån skottar till italienare och polacker. Kriget var inte heller så brutala som man ofta har intryck av att de var. Ett fältslag med upp emot 10% dödlighet räknades till ovanligheterna och de flesta soldater kom inte att uppleva mer än ett större fältslag under sin livstid. Den största delen av tiden i krigstjänst präglades helt enkelt av logistik, anläggning av forskansningar, brobyggen, bevakning och rekognosering, marscherande, camperande, indrivning av furage och proviant från lokalbefolkning där hären drog fram, samt smärre skärmytslingar med fientliga trupper.

Jag har gått igenom en mängd böcker för att finna så många spår som möjligt av de resandeförfäder som sägs ha stridit som soldater för Karl XII. Jag har inte hittat något belägg för att trupper värvades i Valakiet. Däremot fanns det ett helt regemente som hette Vallackerna/Valakerna, även omnämnda som valaker, volosher, wollocher, eller det irreguljära eller lätta polska kavalleriet. Detta regemente värvades i Krakow (Polen) 1702 och bestod ursprungligen av 200 man sammansatt av diverse folk, bland annat borgare från Krakow. De deltog i den svenska hären under

¹ Hazell 2011, sida 92.

² From 2013, sida 156.

³ Perlestam 2018, sida 137.

krigen mot Sachsen i Polen, och 1706 formerades två regementen valaker.² Sammanlagt 1500 man.³ Ett av dessa leddes av en man vid namn Sandul Koltza. Det är mindre klart vem som ledde det andra regementet, vissa källor talar om en Andreas, men även tyska officerare omnämns och en av dem var Överstelöjtnant Gabriel Otto von Kanefehr. Dock leddes regementen alltid av en Överste, så von Kanefehr får antas ha lett en skvadron ur ett av dessa regementen snarare än ett helt regemente. Sammantaget kan sägas att dessa två regementen ändå omtalades som ett och samma regemente. Vallackerna utgjorde i princip alltid avantgarde för svenska hären. Det vill säga de som gick först och rekognoscerade terrängen, vilket var raka motsatsen till arriärgardet som gick sist och rev broar och bevakade ryggen på hären. Vid tiden var det inte ovanligt att Hans Majestät Karl XII själv red först, varav man kan utgå ifrån att han ofta hade nära kontakt med Vallackerna. Detta är mer anmärkningsvärt än det verkar. Hären var så stor att det ofta var flera mil mellan olika regementens fältläger, och vissa soldater såg kungen med egna ögon endast någon enstaka gång under de många åren av krig. Det var även vanligt att valaker utsågs till kurirer för att föra viktiga krigsorder mellan högkvarteret och olika regementen.

Under kriget i Polen mot Sachsen fick Vallackerna ofta strida mot ryska tsarens och August den Starkes (Sachsens kung) egna valaker.⁴

Valaker omnämns så flitigt på både ryska, sachsiska och svenska sidan att man kan utgå ifrån att de var ett vanligt inslag på slagfältet och i synnerhet vad gällde rekognosceringsuppdrag, specialuppdrag och sabotage. Huruvida dessa var resandeförfäder har jag inte funnit ett enda belegg för, det omnämns varken var de härstammade ifrån eller om de talade ett eget språk. Av själva benämningen "valaker" får man dock anta att det åsyftade någon typ av ursprung eller antaget ursprung i Valakiet.

Valakerna utmärkte sig i olika specialuppdrag, bland annat berättar Överste Posse hur valakerna en natt under början av november 1707 simmat över floden Weichsel (nu Vistula) och tillfångatagit tre sachsare som sen kunde tas in för förhör.⁵

En som skrivit mycket om valakerna i fält var sekreteraren vid fältkansliet, Josias Cederhielm. Han skriver bland annat:

"Den första juli [1708] ryckte Östgöta Kavalleri och Västmanlands Infanteri regemente inuti lägret. Fienden kanonerade utan effekt. Kalmuckerna kom över vadet: blev av våra valaker tillbakadrivna. På deras sida blev en skjuten av hästen, på vår sida blesserades Överste Siegrots hund."⁶

Samt den 21 augusti 1708:

"När nu våra valaker kom till Czerikow fann de för sig några Ryska skvadroner uppställda, tävlandes med dem på slätten intill dess Kunglig Majestät med våra kvartermästare och begynnelsen av infanteriet sig viste, då strax fienden drog sig genom staden över des där förfärdigade 3:ne bryggor på andra sidan Sosna strömmen. Några få allenast av Furir-skyttarna följde så tätt uppå och gav salvor av deras gevär att fienden intet fick kasta av bryggorna efter sig"⁷

Vallackerna mer eller mindre leder svenska hären under första etappen av ryska fälttåget 1708. Inför slaget vid Holowczyn sommaren 1708 var Vallackerna först att anlända till krigscenen tillsammans med kungen och Livgardet, Drabanterna, Livregementet, Livdragonregementet, Dalregementet och Artilleriet. Att Vallackerna deltog i denna skara av elitförband talar sitt tydliga språk - de själva var att anse som ett sådant. Inför slaget lät även kungen skicka

⁴ Ibid.

⁵ Ibid. sida 61.

⁶ Ibid. sida 87.

⁷ Ibid. sida 107.

ett större förband valaker norrut längs med bifloden Vabitj för att förvirra ryssarna vart anfallet skulle ske. Detta slag slutade i en rungande seger för Sverige.

Samma höst tvingades den svenska hären vända vid Tatarsk, då ryssarna bränt all mark i sikte framför dem och hungersnöd var annalkande. Vallackerna omnämns då i flera sammanhang som en förtrupp som skickades söderut mot Ukraina för att befästa vissa orter för att hindra ryssarna från att förhärja även dessa trakter, där man nu ämnade slå upp vinterkvarter. Denna sydliga marsch blev sedan det som utmynnade i den stora bataljen vid Poltava den 8 juli 1709. Inför slaget lät Karl XII skicka 1000 valaker som högljutt marscherade upp mot det ryska lägret dagen innan slaget för att förvilla ryssarna vart det svenska anfallet skulle komma.

Målningen Slaget vid Poltava av Pierre-Denis Martin, 1727, från Katarinapalatset på Museum.ru, Public Domain.

Slaget vid Poltava slutade som vi vet med en katastrof, här gick den svenska stormakten i graven. Slaget stod mellan 19 700 svenskar mot 40 000 ryssar. Av dessa stupade 6900 svenskar, varav 1500 sårades och 2800 togs till fånga. Det anses vara ett av historiens blodigaste slag, procentuellt sett. Var tredje svensk omkom i striden.

Vad Vallackerna gjorde under själva striden har jag inte fått någon klar bild av. Dock kan sägas att när nederlaget var ett faktum så fick General Adam Ludwig Lewenhaupt och kungen tag i ett par valaker mitt i yran för att hitta vägen genom en skog som ledde bort från slagfältet och till den ort väster om Poltava där den svenska trossen stod redo för avmarsch om det skulle sluta med förlust.

Den svenska hären marscherade sedan söderut men blev fast på en ort vid namn Perevolotjna där det inte gick att komma vidare. Här togs beslutet att kungen för första gången skulle skiljas från hären för att med sin förtrupp fly mot Otjakov där svenskarna hade allierade i form av Tartarer och det Osmanska riket. Kungen korsade då Dnjepr med allt som allt 3000 personer, medan huvuddelen av hären blev kvar under ledning av Lewenhaupt. De skulle dagen därpå ha marscherat norrut igen för att korsa Dnjepr längre norrut, men tvingades istället kapitulera inför ryssarna, de 12 000 man som återstod av den svenska hären togs här tillfånga, och kom att spendera många decennier som ryska krigsfångar, eller rent av aldrig återvända till Sverige i livet. Endast 5000 sägs ha återkommit efter många år i Ryssland och långt efter att kriget var över.

Det var i denna veva som man också i all hast valde att bränna alla handlingar i fältkansliet som man hade med sig i fält. Jag tror att det var här som även generalmönstringsrullorna för Vallackerna slukades av lågorna, då jag inte kunnat återfinna något sådant dokument i arkiven, där alla andra rullor på såväl indelta som värvade regementen förekommer.

Det öde som den karolinska hären mötte i Perevolotjna drabbade inte Vallackerna. De trupper som följde kungen var nämligen enbart Vallackerna, 200 infanterister från Södermanlands regemente, Drabanterna, några av de zaporogiska kosackerna, samt hela hovstaten. En källa talar även om att Franska kavalleriet deltog.⁸ Även en mängd soldater från spridda regementen korsade floden på eget bevåg mot gällande order och anslöt senare till detta följe. Det får ändå påpekas att regementet Vallackerna måste varit högt ansett av kungen då de i princip var det enda hela regementet som gjorde följe vid sidan av kungens egna regemente, Drabanterna eller Drabantkåren som det också kallades. Bland dessa 3000 personer ingick även 1500 zaporogiska kosacker under hetmanen Ivan Mazepa.⁹ Dessa kom senare att avskiljas från det svenska folket. Då det enbart återstod 80 man av Drabantkåren vid denna tid så kan man anta att mantalet valaker måste ha varit en hyfsat stor andel utav styrkan.

Slutligen omplacerades de av den osmanska Storvesiren till Bender i nuvarande Moldavien där de fick asyl. Här kom de att stanna helt till 1714 då de efter kalabaliken i Bender bröt upp för att tåga åter till svensk mark. Marschen utgick från grekiska staden Demotika, dit kungen flyttades efter att ha arresterats i Bender under kalabaliken. De bröt upp från Demotika den 20 september 1714, och mig veterligen finns inga skriftliga uppgifter på att några soldater skulle ha värvats varken i Valakiet eller Demotika. En källa talar om två dragonregementen av oklart antal som antas ha värvats på plats i Bender 1712, de Niesterska och Benderska dragonerna.¹⁰ Bland de tillflöden av folk som följde med i marschen ingick alla de 29 långivare som kungen belånat sig med, samt deras familjer och tjänare, omkring 60 personer totalt. Detta rörde sig om turkar, armenier och judar.

Det var sammanlagt 1170 personer som färdades upp genom det Habsburgska Imperiet mot Stralsund i det svenska Pommern. Det hade alltså skett ett avbräck på närmare 1800 man under tiden i Bender. Här får man räkna in de 1500 zaporogiska kosacker som bröt med Karl XII efter att det stått klart att deras landsmän blev utlämnade av Lewenhaupt under kapitulationen i Perevolotjna. Några soldater lär även ha avlidit då dessa hade sänts på olika typer av uppdrag för att försöka förmå Ryssland att göra fientliga angrepp in på turkisk mark, allt för att trigga ett storkrig mellan Ryssland och Osmanska riket, som skulle falla rakt i Sveriges favör.

Som Hazell skriver, så noterade här en samtida dansk minister och ambassadör i Wien vad för folkslag som vandrade i återstoden av den karolinska hären när den drog fram upp igenom det Habsburgska Imperiet. Det rörde sig om valaker, tatarer, turkar, judar, kosacker och polacker.¹¹ Notera dock att det finns inget som direkt tyder på att de som omnämns som "valaker" var värvade i Valakiet. De hade som bekant varit med genom hela fälttåget.

Hans Majestät Karl XII själv anlände Stralsund den 11 november 1714 tillsammans med ett litet följe. Resten av återstoden av hans här från förlusten i Poltava anlände först i mars 1715. Stralsund blev mycket snart hårt ansatt av Preussen och Hannover och tvingades kapitulera 12 december 1715, kungen hade en månad tidigare tagit sig över till Ystad. I kapitulationsvillkoren står att läsa att svenska soldater och officerare på plats, omkring 1000 man, inte fick lämna innan underhållskostnader betalats till Preussen. Utländska frivilliga och Drabanterna sattes dock på fri fot. Här kan man anta att valakerna ingick. Hur många av dem som sen korsade över till Skåne är oklart, men klart är dock att många gjorde detta, då de återfinns i det norska fälttåget 1718.

⁸ Tacitus.

⁹ Liljegren 2018, sida 176.

¹⁰ Tacitus.

¹¹ Hazell 2011, sida 74.

En källa talar även om att Vallackerna stred i fälttåget i Norge 1716, men jag har inte funnit några riktiga belägg för detta och flera andra källor menar att de inte gjorde det. Sannolikt var de i så fall förlagda i Lund, där den svenska hovstaten huserade under tiden. År 1718 är det dock tvivelsutan att de deltog, och denna gången leddes de av kungen själv under anfallet över gränsen.

”Karl XII:s framryckning gick via Fossanebru, Berby, samt Prästebakke och därefter över den flacka platån Ideslätten. Motståndet var föga. Några norska posteringar flydde fältet och särskilt hade Karl XII:s polska kavalleri injagat skräck i norrmännen. Deras bisarra kalmuckiska tjut, eller stridsrop, fick motståndarnas blod att isa i ådrorna.”¹²

Karl XII likfärd av Gustaf Cederström 1884, versionen från Nationalmuseet, public Domain

Här slutade det hela, kungen blev som bekant skjuten den 30 november 1718 vid Fredriksten fästning i nuvarande norska staden Halden. Vid tiden för kungens död var Vallackerna del av en liten förtrupp som skulle rekognosera landet väster om Glommen inför den vidare attacken i riktning mot Akershus (Oslo). Tanken var att kungen egentligen skulle lämnat Fredriksten morgonen den 29 november för att delta i denna förtrupp tillsammans med översten Johan Sternflycht. Så blev inte fallet, istället slutade hans liv här.

Vad som sedan hände med Vallackerna står inte att finna särskilt enkelt. Många historiker skriver att de utländska värvade soldaterna antingen avmönstrades eller togs upp av regementen i gränstrakterna efter kriget. Man skulle därmed förmodligen kunna finna en del intressanta namn genom att studera generalmönstringsrullor från tidigt 1719.

Karl XII var mot slutet av sin regens hårt kritiserad av delar av den svenska adeln för att han hade så många utlänningar i sin närmaste krets under sin tid i Lund. En av kritikerna var ämbetsmannen Carsten Feif. Denna kritik rörde nog främst alla tyska officerare och ämbetsmän Karl XII omgav sig med. Bland de som ogillades starkt bland svenska adelsmän återfanns friherren Georg Heinrich von Görtz, som agerade som en slags finansminister och utrikesminister samtidigt.

¹² Ullgren 2018, sida 249.

Det är inte otänkbart att kungen även kritiserades för att ha tagit med sig Vallackerna in i Sverige. Det finns även fingervisningar om att två regementen värvades i Bender, Niesterska och Benderska dragonregementet. Enligt den källa som påvisar att dessa värvades i Bender så framgår att de stred i Stralsund 1715 och alltså följde med i marschen upp genom Europa. Efter Stralsund saknar de dock helt och hållet förläggningssort och var inte med i Norge 1716 eller 1718. Det kan antas att dessa helt enkelt aldrig tog sig över till Sverige efter kapitulationen i svenska Pommern.¹³ Om man helt bortser från dessa två regementen står det helt klart att det regemente som kallades Vallackerna, som värvades i Polen, faktiskt kom med över till Sverige och även stred i Norge 1718. Huruvida det fanns romanifolk bland dem är obesvarat.

Vad samtida källor menade med "valaker", som förekom på såväl ryska, som svenska och sachsiska sidan av kriget, är inte helt självklart. Dock kan sägas att de alltid urskiljdes från begrepp som kalmucker, kosacker och tartarer. Det vill säga, andra folkelement som ofta agerade lätt kavalleri. Då Valakiet låg under Osmanska riket men valakiska soldater förekommer så flitigt på annat håll, kan det vara en indikation på att det kan ha varit ett folkelement som förekom lokalt i såväl Ryssland som Polen, som man antog hade ett ursprung i Valakiet. Jag har även en del namn här att utforska ur egen släkt, där allt pekar mot Polen, men detta är fortfarande ett pågående arbete och det finns ingen anledning att släppa en halvfärdig teori redan nu. Frågan som sådan bör vi studera djupare, jag kan med denna text dock konkludera att de som kallades valaker, helt klart följde Karl XII till Sverige såsom legenden säger.

¹³ Tacitus.

Referenser

- Englund, P. (2018). *Poltava: berättelsen om en armés undergång*. Natur & Kultur.
- From, P. (2013). *Katastrofen vid Poltava: Karl XII:s ryska fälttåg 1707-1709*. Historiska Media.
- Hazell, B. (2011). *Resandefolket: Från tattare till traveller*. Ordfront.
- Liljegren, B. (2018). *Krigarkungen: En biografi om Karl XII*. Historiska Media.
- Perlestam, M. (2018). *Det lilla kriget: Skärmytslingar och kommenderingar under stora nordiska kriget åren 1702-1709*. Nordic Academic Press.
- Tacitus. *Svenska arméns fälttåg*. <http://www.tacitus.nu/karoliner/armeer/sverige/index.htm> Hämtat 2020-09-20
- Ullgren, P. (2018). *Breven som inte kom fram: Karl XII:s soldater i Norge 1716-1718*. Nordstedts.
- Ullgren, P. (2015). *Uppsnappade brev: Karl XII:s soldater i Norge 1716*. Wahlström & Widstrand.

Paradiset och helvetet

- på en och samma plats

Nu var det dags för mig att skriva några rader igen. Jag hoppas att Ni alla, trots de omständigheter som råder i vår värld och i vårt land, har haft en trevlig sommar.

Den här gången tänkte jag skriva en liten "reseskildring" som tilldrog sig för några år sedan. Min familj och jag - det vill säga, jag, min fru och min dotter - reste till Brasilien, där vi vistades i ett par månader. Vi besökte då goda vänner som hade etablerat sig i landet och bott där i många år.

Det kommer att bli några rader om det fantastiskt vackra Brasilien, som bekant är har ett par hundra miljoner invånare. Brasilien är ett land med en underbar natur och som erbjuder allt vad en "turist" skulle kunna önska sig. Som kontrast ska jag även berätta om myntets baksida, som beskriver Brasilien som ett av de vidrigaste ställen man tänka sig kan på jorden. Därav min rubrik.

Staden vi vistades i heter Aracaju och den är en kuststad belägen på Brasiliens östligaste spets, nästan 200 mil norr om Rio de Janeiro. Regionen bjuder på en underbar miljö, med underbara vyer och ett förträffligt klimat. Själva bodde vi under hela vår vistelse på hotell, men självklart umgicks vi med våra vänner varje dag. Både för att vi var goda vänner och eftersom att vi inte kände till området då vi aldrig varit där tidigare. Ni som är bekanta med mina tidigare anekdoter säkert känner till att jag och min familj tillhör en gammal tysk cirkussläkt av romanifolk. Våra förfäder har turnerat över hela Europa i hundratals år. Då i första hand i de norra delarna av den europeiska kontinenten, men även längre söderut.

I Brasilien är cirkus fortfarande ett stort folknöje och folk går man ur huse för att besöka de cirkusar som turnerar i landet. Dessa cirkusar, med artister och allt runtomkring, har föreställningar med bland annat djur som inte är tillåtet i Europa. Under vårt besök i Aracaju kom en sådan cirkus till staden och satte ned sina pålar. Den skulle vi naturligtvis besöka! Det var en jättecirkus med ett femtiometerstält, en storlek som man sällan ser i dagens Europa där cirkusarna är på väg att försvinna. Vi köpte biljetter och gick in i cirkustältet när föreställningen skulle begynna. Vid entrén stod några cirkusartister som sålde program, godis och andra förnödenheter som brukligt. På den dåliga cirkustyska som jag nuförtiden talar, som nästan är obefintlig då jag inte talat språket sedan barnsben, så kunde jag ändå göra mig lite förstådd bland dessa människor. När jag sedan lade in några romaniord så flöt samtalet betydligt lättare. Döm om min förvåning då vi efter en kort stund i detta samtal upptäckte att vi - vi och att dessa cirkusartister som vi stod bredvid - var släkt. Förvisso på ganska långt håll, men ändå släkt. När den ena av dem kallade till sig en äldre man var lyckan var total. När han kom fram så visade det sig att han talade svenska, visserligen inte så väl, men ändå. Mannen hade varit anställd på Cirkus Scott och hade turnerat både med dem och med andra cirkusar i Skandinavien i många år. När jag drog mig till minnes, så mindes jag honom som en världsberömd djurdomptör, som även han var släkt till oss. Vi nästan grät av lycka när vi upptäckte vår släktskap och självklart blev vi, som sedan bjuder, inbjudna till familjen i deras stora cirkusvagn när föreställningen var över. Denna natt var en natt av minnen, skratt, god mat, god dryck, sång och musik, men även tårar. Det är en kväll som jag och min familj aldrig kommer att glömma.

Av detta kan man tyda både hur stor och hur liten cirkusvärlden egentligen är. Det var en underbar upplevelse.

Under samma vistelse fick jag och min familj skåda det vidrigaste vi någonsin upplevt. Det var behandlingen av de stackars brasilianska gatubarnen. Gatubarnen blir övergivna av sina familjer i väldigt låga åldrar, ofta som nyfödda. De lämnas då ofta utanför sjukhus, polisstationer och barnhem till sitt eget öde. Någonstans har jag läst att det enligt brasilianska myndigheters egna utredning finns mellan åtta och fjorton miljoner gatubarn i landet. Dessa små barn och unga människor behandlas sämre än Brasiliens vilda hundar. De äter om de får något att äta, annars äter de ingenting. De lever tillsammans med de vilda hundarna som drar runt i hundratal på gatorna. Dessa barn och arma människoliv har inte högre status i det brasilianska samhället än vad de vildhundar de lever ihop med har. Jag säger inte "Viva Brazil" jag säger "Skäms på Er Brazil" för hur ni behandlar era egna och där ingen försöker göra någonting åt problemet. Det lilla som görs gör man ofta genom utländska humanitära organisationer, trots att det är mycket hedervärt så är det ändå bara marginellt.

Rio de Janeiro från Pixabay.com foto: David Mark

Under vår vistelse i Brasilien försökte vi att "beta" av så många stora platser som möjligt tillsammans med vår värfamilj. Vi besökte bland annat huvudstaden Brasília och São Paulo, som har en bit över 10 miljoner invånare. Min erfarenhet från dessa stora brasilianska städer, tillsammans med det överreklamerade snuskstället Rio de Janeiro och det omtalade Copacabana - där begreppet sanitet och sanitär olägenhet knappast existerar - skulle jag föredra att vara utan. Denna Rio de Janeiros beryktade badstrand fungerar mer som en ortsbefolkningens och badgästernas bajamaja än till att uppfylla ändamålet som en vacker badplats. Trots att jag har varit i Indien och sett de vidrigaste badstränder man kan tänka sig har jag aldrig sett något liknande Copacabana. Usch, vilket överreklamerat elände!

Det finns givetvis människor som inte ser detta. Varför de inte ser det, det kommer man nog aldrig att få veta. Kanske trivs de med vad de har sett och tycker att det är en stor upplevelse, och att det är en upplevelse kan jag väl hålla med om.

Motsatsen till vad jag ovan nämnt var en liten ort som heter Mangue Seco. När vi besökte platsen så visade den sig var ett paradiset med en vita sandstrand som sträckte sig så långt ögat kunde nå, men resan från Arancaju dit var ett äventyr. Trots att resan inte tog mer än en timme med båt så blev det en aning dramatiskt. Färden gick i en liten båt, som var i samma storlek som en svensk eka. Efter halva vägen fick båten bensinstopp men "kaptenen" hade med

sig två buteljer bensin som reserv. För säkerhets skull. Dessa fyllde han på när båten stannade mitt ute på öppet hav. Varför han förde båten så långt från land har jag aldrig begripit. Efter att flaskorna tömts i tanken hostade motorn till och startade igen, och jag frågade lite skämtsamt om det fanns krokodiler här ute. Nej, svarade kaptenen - men hajar finns det gott om. Då blev jag tyst och kanske till och med lite rädd. Jag sade nämligen inte ett ord förrän vi var framme på Mangue Seco. Där åt vi god mat och åkte *beach buggy* en hel dag. Livet lekte. Alla skrattade och var glada.

Mangue Secos strand. Foto från pixabay.com

Men mitt välmående fick ett abrupt slut en kväll i Aracaja. Vi var på väg till en restaurang i våra vänners bil och plötsligt blev det trafikstockning i vår färdriktning. Jag frågade min kamrat som körde bilen om vad det var som hänt. Han svarade att det nog inte var något särskilt. Förmodligen är det bara ett gatubarn som har blivit påkörd av en lastbil, sade han. Jag svarade; Då väntar vi väl på ambulansen?". Hen tittade på mig och svarade; Nej, vi väntar nog snarare på en sopbil eller någon som kan plocka upp resterna av gatubarnet så att vägen blir fri igen. Hans kalla svar gjorde oss väldigt illa till mods. I våra hjärtan och tankar kunde vi inte föreställa oss en sådan grymhet. Vi hade varken sett eller kunnat föreställa oss någonting liknande tidigare. Men så behandlar man gatubarnen i Brasilien. Små människor. Viva Brazil? Nej, skäms på Er!

Att kriminaliteten i landet också är råbarkad på ett sätt vi inte kan föreställa oss blev vi varse om en annan kväll. Vi var då på väg till en restaurang, men hade kört fel och förstod inte att vi var på väg rakt in i en favela, ett ghetto. I sista sekund blev vi stoppade av brasiliansk poliser som sade att vi absolut inte fick åka vidare ens på egen risk. Om vi åkte vidare skulle vi med hundra procents säkerhet bli rånmördade. Så farligt kan det vara att åka in på okända ställen, även om man bara är sugen på lite god brasiliansk mat. Efter polisens närmst panikartade och bryska åthutning tänkte vi inte ens tanken att prova på något sådant igen.

Det var några små intryck från den stora vida världen och det väldigt annorlunda landet Brasilien. Jag hoppas att Ni uppskattade mina anekdoter och hoppas att Ni trots rådande omständigheter får en trivsam fortsättning på detta år.

Hans Gyllenbäck-Berg

Sekreterare

Steriliseringar av resande år 1944

Av Arvid Bergman

Förra gången jag skrev om steriliseringar handlade det om år 1945. I ansökningarna för det året upptäckte jag att 22 resande blev steriliserade. Denna gång är det 1944 som jag ska redovisa och det är ingen stor skillnad mellan dessa år.

Totalt anges 32 stycken vara "tattare" varav 24 stycken är av mig bekanta och tillhörande resandesläkter och av dem blev 23 stycken steriliserade. De övriga åtta som inte var resande hamnade förmodligen under begreppet "tattare" på grund av att det bott i närheten av resande eller haft samröre. En person kom till exempel från en släkt som var känd för att gifta sig med resande. I övrigt så är det samma nedsättande ton i steriliseringsansökningarna för detta år liksom för året efter och under hereditet, i ansökningshandlingarna, skrevs ofta begreppet "tattare".

De steriliserade var intagna på anstalter som Svartsjö alkoholanstalt, Salberga sjukhus, Salbohed och olika anstalter. När man väl var intagen på dessa anstalter och institutioner ställdes ofta sterilisering som krav för utskrivning.¹ Jag ska ge ett exempel på en man som var intagen på Svartsjö alkoholanstalt. Han ansågs vara "asocial" och att han skulle varit av "tattarsläkt" skrevs i båda bilagorna av steriliseringsansökan.² I ett försök att bli utskriven, i samband med sterilisering, skrev han till styrelsen för Svartsjö anstalt:

"Då jag frivilligt går med på sterilisering så anhåller jag att styrelsen tager hänsyn till detta, och att jag omedelbart blir försökspermitterad efter steriliseringen, i hopp om att styrelsen bifaller denna min ansökan tecknar jag. Svartsjö 2/10 1944."³

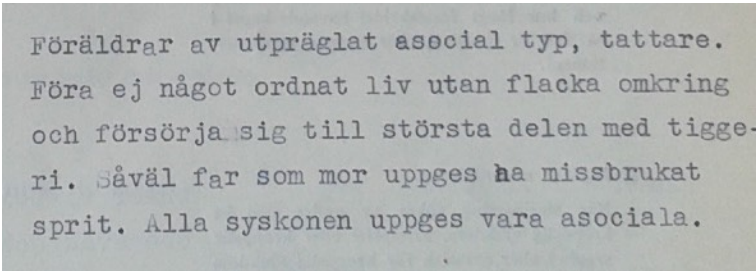
Detta brev med mera hittades av Sebastian Casinge när han granskade Svartsjöanstaltens arkiv.

Asocial="tattare"

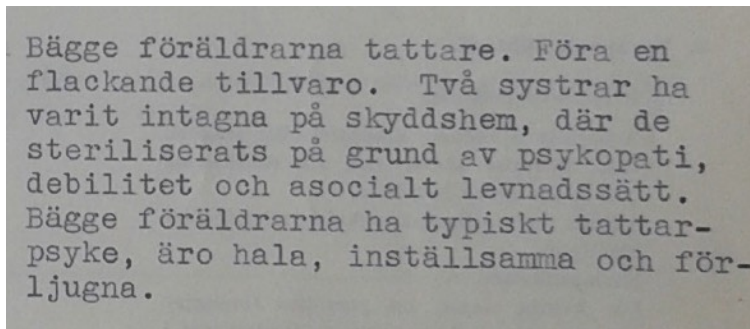
Ett begrepp som ofta dyker upp kopplat till resande är "asocial". Just ordet "tattare" nämns inte i steriliseringslagen från 1941 men väl begreppet asocial. Användes begreppet asocial istället för "tattare" för att det lät bättre utåt? I min undersökning av pressens artiklar om "tattare" har jag hittat 19 steriliseringsartiklar mellan 1923-1948. En artikel från 1936 handlar just om begreppet asocial kopplat till "tattare":

*"Vad som måhända skulle kunna vara verksamt är däremot ett hot om en human "utrotning" av tattarsläktet. Sedan förra årsskiftet ha vi en lag om sterilisering av vissa sinnessjuka och sinnesslöa. En utvidgning av giltigheten av denna lag till att gälla enbart asociala individer i allmänhet skulle utgöra ett allvarsamt hot mot tattarsläkterna.....Ett sådant sjukdomstillstånd i samhällskroppen, som det tattarna framkalla, kräver en snar och effektiv behandling. Kanske rent av ett ingrepp."*⁴

Här är två exempel på hur ordet asocialt användes i samband med "tattare".

Föräldrar av utpräglad asocial typ, tattare.
Föra ej något ordnat liv utan flacka omkring
och försörja sig till största delen med tigge-
ri. Såväl far som mor uppges ha missbrukat
sprit. Alla syskonen uppges vara asociala.

⁵ Avbilder av steriliseringsansökningar

Även i Nazityskland användes begreppet asocial angående Sinti (tyska romanifolk) och säkerligen andra romska grupper.⁶

Andra etniska grupper

Jag har även samlat uppgifter på hur många från andra etniska grupper som steriliserades. När jag plöjde igenom 1944 upptäckte jag en person, antagligen av samiskt ursprung, som blev steriliserad. På den tiden använde man ordet "Lappman" och man anmärkte att han hade vuxit upp i en "lappkåta". Längst bak i hans handlingar kunde man läsa att han klassades som sinnesslö men även asocial med tilläggsordet "vagabonderar".⁷

En person vars far hade judisk bakgrund steriliserades också detta år. Inget övrigt kränkande förekommer i ansökningen men under hereditet stod det: "Född U.Ä. (utom äktenskapet). Fadern jude, försvunnen. Har vuxit upp hos fostermoder."⁸

En Galizisk kvinna blev steriliserad detta år.⁹ Galizier kom från södra Polen och rekryterades som säsongsarbetare i början av 1900-talet.

Ordet "zigenare" användes en gång 1944 precis som 1945. Ingen av de personerna det gällde var av kalderasha utan möjligtvis resande eller av annan bakgrund. I ansökningarna för en 33-årig kvinna kunde man läsa: "Faderns utseende antyder, att han kan vara av zigenarsläkt....."¹⁰

Den 33-åriga kvinnans far var av statarsläkt och inget kunde styrka att det gällde en resande eller kalderash.

Recensioner av annan forskning

Forskningsfältet om resande och sterilisering har varit relativt smalt men trots det skriver Forum för levande historia på sin hemsida:

"Man har diskuterat om vissa grupper sorterades fram av rent rasistiska skäl, som samer, romer eller "resande". Men forskningen tyder på att man försökte sterilisera bort ett socialt arv snarare än någon "ras"."¹¹

Värt att notera här är att denna skribent använder begreppet resande inom citationstecken. Varför kan man fråga sig. Att komma med ett sådant påstående som FLH gör är att ignorera de mer än 19 artiklar om sterilisering av resande, ignorera de rent rasistiska termerna i ansökningarna vilket även förekom angående den samiska mannen som jag skrev om ovan. Ifall de som arbetar på Forum för levande historia tror att de som var "tattare" utgjorde vilka som helst så förstår jag resonemanget men all forskning som vi redovisat här i Drabbrikan motsäger det resonemanget på alla nivåer. Beklagligt är att FLH använder begreppet resande inom citationstecken. Misstror de att en etnisk grupp som kallas resande existerar?

Man kan fråga sig vilken forskning de hänvisar till men jag tänkte recensera de forskare som har skrivit om steriliseringar och nämnt "tattare".

Mattias Tydén är en av de som ägnat sig väldigt mycket tid om detta område på 1990-talet. Först skrev Tydén en bok tillsammans med Gunnar Broberg, *Oönskade i folkhemmet*, 1991. En bra bok men avsnittet om "tattare" känns tyvärr färgat av Tydéns tidigare författarkollega Ingvar Svanberg som har varit en förespråkare för Adam Heymowski, vars forskning många gånger motbevisats¹² och egentligen aldrig diskuterats på djupet av andra akademiska forskare.

Tydéns senare bok om steriliseringar, *Från politik till praktik*, är väldigt övergripande och innehållsrik. Här visas också många exempel om "tattare" och att man till och med registrerade personer med resandebakgrund 1959 på anstalten Margretelund.¹³ Boken visar även jämförelser med andra länders steriliseringspolitik men även hur olika anstalter i Sverige kunde agera på olika sätt i steriliseringsfrågan, samt hur tiderna förändrats från rasbiologi till ett mer modernare synsätt. Ett rikt källmaterial som hänvisar till andras viktiga arbeten finns även här, bland annat Monika Bukowska Jacobsson undersökning som visar att ordet "tattare" användes synnerligen mer än andra begrepp när det gäller etniska grupper eller undergrupper.¹⁴ Det bör nämnas att Mattias Tydéns huvudfokus inte har varit "tattarfrågan". Fokuset har legat på att beskriva politiken, bakgrunden och processerna i samband med steriliseringarna.

Den andra forskare som skrivit om steriliseringspolitiken och resande är Maija Runcis. Hennes avhandling från 1998, *Steriliseringar i folkhemmet*, tar upp väldigt mycket om kvinnoperspektivet i steriliseringspolitiken vilket är väldigt viktigt. Om resande och begreppet "tattare" är det dock väldigt lite skrivet i den avhandlingen och det mesta bygger på Birgitta Svenssons avhandling som enligt min bestämda uppfattning är felaktig på grund av att hon bygger mycket på Heymowski och "förtattringsprocesser". Processer som aldrig har ägt rum i någon större skala utan alltid skett i anslutning till resande. Svensson hade absolut inte blivit godkänd i sin disputation om hon som exempel hade skrivit om den judiska gruppen i Sverige på samma sätt som hon skrev om "tattarna".

Maija Runcis gav sig däremot in i ämnet om "tattare" och steriliseringar i och med en artikel i *Kunskapens tider: Historiska perspektiv på kunskapssamhället* 2016.

Artikelns slutsats är att hennes undersökning inte ger stöd till att resande var överrepresenterade bland steriliserade och att resandes kollektiva minnen inte överensstämmer med källorna. Hon citerade en berättelse från Nordiska museets frågelista som innehöll detta citat:

"Zigenarna klädde sig bättre än tattarna och hade sig sinsemellan sitt eget språk. Zigenarstammen hade även hövding, vilken till tecken på sin värdighet bar stav. Stammens medlemmar måste absolut lyda hövdingen. Svenska språket talade zigenarna mycket dåligt varför de ofta brukade teckna då de önskade sig något. Tattarna anses däremot utgöra en blandning av allt slags "pack" (sämre folkelement) såsom fördrivna zigenare, valloner, svenskt slödder och finnar vilka genom inavel och fattigdom utgjort och utgöra alltfortfarande en samling snuskiga individer, livnärande sig på andra människors enfald och godtrogenhet eller och övande tjuveri, bedrägeri, tiggeri och rån."

Här har Runcis plockat ut en berättelse antagligen för att styrka sin gamla teori från första avhandlingen om att resande inte är en etnisk grupp. I förra numret av Drabbrikan visade jag att de flesta uppgiftslämnare för Nordiska museets material pratade om resande som en egen grupp och detta citat speglar inte det övriga materialet. Dessutom påpekar samma uppgiftslämnare, som Runcis citerat att "tattare" bildade familjer "inom deras egna led".¹⁵ En familj som uppgiftslämnaren nämnde var av en känd resandesläkt med gamla anor som går att spåra till en så kallad "romsk" härstamning.¹⁶

Sedan hänvisar Runcis, som så många andra, till Gunnar Dahlbergs, chefen för rasbiologiska institutet, undersökning om "tattare". Enligt min mening saknar denna undersökning helt bevisvärde i någon bemärkelse. Främst på grund av att Dahlberg var motståndare till den gamla sortens indelning av raser¹⁷ men också att han inte hänvisade till några andra tyngre undersökningar av "zigenare" och föreföll okunnig inom området. Dessutom är denna undersökning en rasbiologisk undersökning vilket gör att hänvisningsvärdet borde vara noll år 2016. Skall man

dock analysera den och agera rasbiolog ser man tydligt att innehållet visar att de resande som förekommer har helt andra resultat än den så kallade majoritetsbefolkningen.

Runcis visar här en inställning som jag menar är väldigt vanlig när forskare skriver om resande idag. Man hänvisar till att de tillhör gruppen romer enligt ett politiskt beslut men man strävar mot att distansera resande från "romer". Man ställer helt enkelt kalderasha och resande mot varandra. Att hänvisa till seriösa släktforskare, som kartlagt resandesläkterna i Sverige, görs sällan av dessa forskare. Därför menar jag att en falsk bild cementeras i den akademiska världen, med bland annat Dahlbergs undersökning som ett ess i rockärmen.

Sedan redovisar Maija Runcis en undersökning av tatarinventeringen 1943-44 för Göteborg och Bohuslän och riktar in sig specifikt på kvinnor. Hon jämför sedan inventeringen med diariet för steriliseringar mellan 1935 och 1957. Runcis fann en enda kvinna just de åren och hon avslutar sin artikel med detta citat:

*"Den studie jag har redogjort för visar att resanderomernas berättelser om steriliseringar ligger väl i linje med hur dåtidens vetenskap och experter såg på dem som en grupp som borde komma i fråga för steriliseringar, samtidigt som jag hittills har hittat ytterst få belägg för att resanderomer var en speciellt utsatt grupp vad gäller de faktiskt genomförda steriliseringarna."*¹⁸

Denna slutsats motbevisas av mig om man läser innehållet ovan och den tidigare artikeln i Drabbrikan om steriliseringar för 1945. Varför Runcis bara har fokuserat på kvinnor här och inte båda könen gör att det blir ett ännu sämre undersökningsvärde. Statistiken visar att det var 13 män och 10 kvinnor som steriliserades år 1944. Detta hittade jag genom att granska ansökningshandlingarna och inte diarierna, som Runcis granskade.

Jag måste bestämt hävda motsatsen; resandes kollektiva minnen av steriliseringar stämmer precis överens med källmaterialet. En av de som kritiserat steriliseringsforskningen är Paulina de los Reyes.¹⁹ Hon menar att de inte tagit diskrimineringen på allvar. Reyes granskade bland annat år 1945 precis som jag har gjort och efter att ha läst Runcis artikel måste jag instämma i hennes kritik.

Mer undersökningar bör naturligtvis göras och det är naturligtvis välkommet att tunga namn som Runcis gör undersökningar men att aktivt försöka redovisa att resande skulle vara en social icke utsatt grupp och att hänvisa till, enligt mig, magra källor gör inte saken bättre. Vi på Drabbrikan sysslar konstant med identifieringen av resande på 1700-talet med direkt koppling till de personer som steriliserades. Det bästa vore om vi hade utbyte i forskningen istället för att resten av Sverige fortfarande fastnar i tron om ett jordlöst utstött proletariat utan romanibakgrund.

Noter

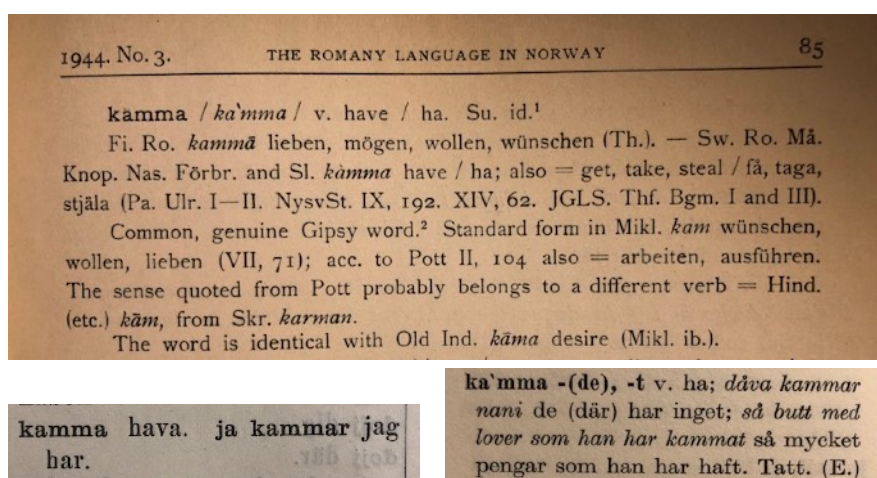
1. Mattias Tydén. Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935-1975. Andra utvidgade upplagan 2002. Almqvist & Wiksell international. Sidan 69.
2. Medicinalstyrelsen. Ansökningar om steriliseringar. E 1 b:72. 33-årig man.
3. Statens vårdanstalt å Svartsjö med föregångare. Ala:42. Stockholms stadsarkiv. Hittat av Sebastian Casinge.
4. Svenska Dagbladet 1936-03-24. I marginalen. Tattarna av Granskaren. Osign.
5. Båda bilderna är från Ansökningar om steriliseringar 1944. Foto Arvid Bergman.
6. Auschwitz memorial and museum. <http://auschwitz.org/en/history/categories-of-prisoners/sinti-and-roma-gypsies-in-auschwitz/>
7. Medicinalstyrelsen. Ansökningar om steriliseringar 1944. E 1 b:65. 21-årig man.
8. Medicinalstyrelsen. Ansökningar om steriliseringar 1944. E 1 b:60. 23-årig kvinna.
9. Medicinalstyrelsen. Ansökningar om steriliseringar 1944. E 1 b:76. 25-årig kvinna.
10. Medicinalstyrelsen. Ansökningar om steriliseringar 1944. E 1 b:65. 33-årig kvinna.
11. <https://www.levandehistoria.se/fordjupning-rasbiologi/kapitel-4-steriliseringsfragan-politik-och-praktik>
12. Se arbeten av Bo Lindwall och Sebastian Casinge men även våra artiklar här i Drabbrikan.
13. Mattias Tydén. Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935-1975. Andra utvidgade upplagan 2002. Almqvist & Wiksell international. Sidan 488.
14. Tyden, 2002. Sidan 62.
15. Nordiska Museet, Etnologiska undersökningen nr 78, svar på frågelista, akt nr U 23925.
16. Arvid Bergmans arkiv. Nordiska museets frågelista.
17. Önskad i folkhemmet : rashygien och sterilisering i Sverige. 2005. Gunnar Broberg, Mattias Tydén.
18. Kunskapens tider: Historiska perspektiv på kunskapssamhället / [ed] Annika Sandén, Elisabeth Elgán, Stockholm: Stockholm University Press, 2016, s. 123-124.
19. De los Reyes, Paulina, Ett olösligt problem. Rapport om steriliseringslagarnas konsekvenser för romer och resande (2013), Dnr A2012/1901/DISK.

Vad är romanispråket?

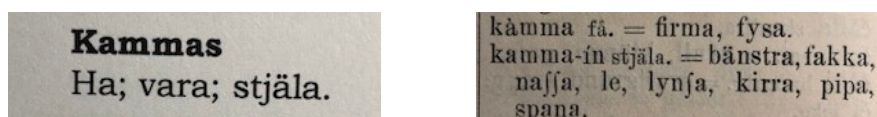
Grammatiska grunder i svensk romani

Del 4 - tillämpningen av verbet *kamma*

Genom åren har jag till och från funderat på ordet *kamma* och då mer specifikt dess ursprung och användning. Mig veterligen det är bara i svensk och i norsk romani som ordet används med betydelsen *att ha*. Det har spekulerats i om ordet *kamma* är inlånat eller en utveckling av romanins *kam-* (att vilja/ önska/ älska). Varken jag eller någon annan hittills kunnat fastställa vilket, trots att försök har gjorts. I denna artikel tänkte jag redogöra för såväl ordet i sig som mina erfarenheter av hur det har använts i resandes talade romani.

Översta bilden Iversen (1944), uppe till vänster. Ulrich (1909) och uppe till höger Johansson (1977)
Nedre vänstra bilden Lagerström 2008 och nedre högra bilden Palm (1910)

Idag finns det en hel del bland oss som varken talar romani varje dag eller ens särskilt ofta. En hel del av oss har heller inte ens växt upp med att ha hört språket talats runt sig dagligen på ett naturligt sätt. Idag finns det dessutom ganska många som har en vilja att ta tillbaka det språk som gått dem förlorat och det är något som gläder mig. I stort sett allt material på och om svensk romani utgörs av sammanställningar av romaniorde som är översatta till svenska. Att det finns ordlistor är givetvis en förutsättning, men baksidan av myntet är att grammatiska förklaringar saknas. När man översätter ord rakt över och sätter in i ett annat språk kan vissa saker bli en aning tokiga. När det kommer till romani beror detta främst, enligt min uppfattning, på att man utgår från svenskan och använder romanins ord på samma sätt man gör i svenskan. Om man föreställer sig att man översätter likadant mellan svenska och engelska, eller något annat språk för den delen, så inser man ganska snabbt att det inte fungerar så bra att göra så. Ett ord som jag sett många översätta rakt av och använder på samma sätt som i svenskan är just ordet *kamma*.

För att bättre förklara vad jag menar behöver jag sätta ordet och romanins grammatik i ett större sammanhang. Vi utgår från att *kamma* är ett verb, men det finns också grammatiska regler som avgör hur verbet kan användas på romani. Som jag tidigare nämnt, både en och två gånger, så är romani ursprungligen ett språk som kommer österifrån till Europa någon gång för omkring 600-800 år sedan, vilket ju är för väldigt längesedan. Vid tidpunkten fanns naturligtvis varken svenska ord eller influenser från svensk grammatik i språket. När våra förfäder invandrade hit på 1600-talet, eller kanske rentav redan på 1500-talet, hade deras romani en rad låneord och grammatiska influenser från en rad europeiska språk. Därefter har språkliga influenser från svenskan radikalt påverkat och format om romani som talats i både svensk- och norskspråkiga områden på ett sätt som är unikt bland dagens många varieteter av romani. Resultatet har blivit att svensk romani är en sammanflätning av svenska och romani. Idag baseras språket i väldigt hög grad på svensk grammatik och svenskt uttal, men trots det finns en del äldre grammatiska funktioner som hör hemma i den gamla flekterande romani våra förfäder en gång talade.

När ordet *kamma* såsom vi använder det idag har börjat att användas vet jag inte, och inte heller någon annan för den delen. De första kända uppteckningarna där ordet används är från 1840-talet. Liksom de flesta historiska källorna är dessa upptecknade i fängelsemiljö. Då inga tidigare kända källor finns går det inte att fastställa när ordet kom i bruk. Kända 1700-talskällor pekar snarare på att man i Sverige då talade flekterande än sammanflätad romani. Ordet *kamma* med den ordalydelse vi har idag torde då inte ha förkommit. Istället sade man *att ha* såsom man gör i många andra varieteter och andra språk. Enkelt förklarat sätter man samman orden för den som avses (mig, dig, han/hon/den/det, vi, ni eller de) och ordet för är - mig är eller är mig etc. I förfluten tid säger man istället mig var eller var mig etc. Trots att orden kan skilja sig åt mellan olika romanivarieteter är principen densamma.

‘Aua, mandī šī-lō aré mī poči.’

Mening ur Sampson. sid 119 översatt - *Ja, jag har den i min ficka.*

Samma text på svensk romani:

Ehé, mander kammar lo dre mi potchik.

Man hi tschi kei tut

Från Reinhold Lagrenes dikt *Mangepaskero-Kamlepen* (tiggarkärlek)

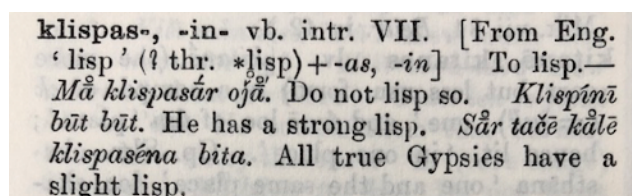
Jag har inget som du (har)

På svensk romani

Mander kammar tchi kai du

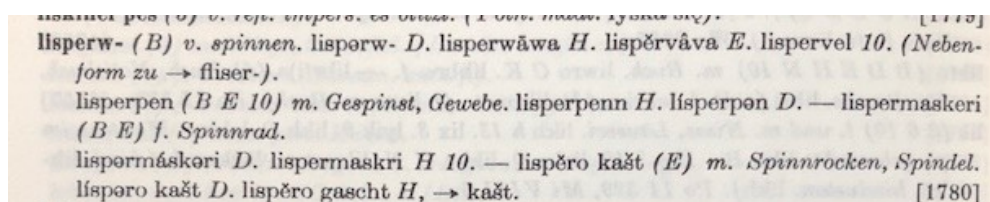
	Sinti	Walesisk
<i>Jag har</i>	Man hi	Si man
<i>Du har</i>	Dut hi	Si tut
<i>Han/hon har</i>	Les/la hi (äv. lo/li)	Si les/la (äv. lo/li)
<i>Vi har</i>	Mer hi	Si amen
<i>Ni Har</i>	Dumer hi	Si tumen
<i>De har</i>	Len hi	Si len

På en rad västslaviska språk, sådana som historiskt sett talades i dagens östra delar av dagens Tyskland och i Polen, Tjeckien och Slovakien, har man ett ord för att ha - *ma*. I sydslaviska språk, som exempelvis bulgariska, makedonska, serbiska, kroatiska och slovenska, säger man istället - *ima*. De två orden *ma* och *ima* är med andra ord identiska. Då vi har ett betydande antal låneord från slaviska språk vore det kanske inte helt omöjligt om även ordet *kamma*, åtminstone delvis, skulle vara inlånat från eller konstruerats utifrån motsvarigheten i något slaviskt språk. Kanske rentav är *kamma* en fusion av *kam-* (vill) och *ma* (ha)!? Det kan låta både långsökt, men det skulle eventuellt kunna passa in på Johns Sampsons teori om den walesiska romanins ord *klispas-/klispin-* (läsna).

Urklipp från Sampson

Sampson dokumenterade den Walesiska romanin i början av förra århundradet och härledde ordet *klispas-/klispin-* till engelskans *lisper* som han menade hade lånats in i romanin. En anledning till det är suffixen *-as* och *-in*, som är markörer för europeiska låneord i romani, faktiskt pekar på att ordet är inlånat.

Avbild av Wolf (1993); (B) Hrkal, (D) Finck, (H) Liebich, (E) von Sowa, (10) Wratisslaw

Varför ordet har fått ett inledande k-ljud ges ingen förklaring till. Kanske har det rentav gjorts för att kamouflera ordet? Om det inte vore för de aktuella suffixen så är ordet påfallande överensstämmande med romaniorde för att spinna, *lisper-*, som finns i en rad uppteckningar från 1800-talet och framåt. Siegmund A. Wolf har tagit med dem i sin *Großes Wörterbuch der Zigeuner-sprache*.

I ljuset av detta vore det inte helt omöjligt att föreställa sig de walesiska romanitalarna har liknat läspljud vid ett spinnljud, men oavsett vilket så har det inledande k-ljudet något som sticker ut. Om det skulle visa sig vara en del av en kamoufleringsstrategi eller en rent uttalsmässig anpassning till det befintliga språket är svårt att sia om. Dock vore en konstruktion med resultatet *ka'ma* rentav inte omöjlig, men för att verkligen få veta varifrån ordet *kamma* härrör - om det ens relevant - så krävs mer omfattande forskning. Här ville jag bara kort visa att man inte kan dra förhastade slutsatser och rentav bara utgå från att våra förfäder började tala på ett "konstigt sätt".

Och på tal om konstigt så ser jag ibland diskussioner och kommentarer på Facebook där *kamma* används som ett hjälpverb. Jag har exempelvis sett meningar formulerade som; *miro kammar hunkat dre foron*, med vilket skribenten menar - jag **har varit** i stan. På svenska och flera andra germanska språk kan man skriva så då ordet både fungerar som verb och hjälpverb. På romani är det dock andra regler som gäller.

När jag ser eller hör ordet *kamma* användas som ett hjälpverb så infinner sig samma obehag som när läraren i grundskolan råkade åstadkomma ett skriklyd med kritan mot klassrummets tavla. Ett som närmast skar i öronen. Enligt min uppfattning, som bygger på såväl erfarenheter som forskning, är romaniordet *kamma* enbart ett verb. Det innebär att man använder ordet när man exempelvis *har* något fysiskt i handen, *har* värk i huvudet eller *har* en känsla av något. På romani ska ordet inte användas som ett hjälpverb, trots att man gör så på såväl svenska och andra germanska språk. Det innebär att man exempelvis inte kan säga att man *har* varit någonstans eller *har* ätit genom att rakt översätta från svenska genom att byta ut de svenska orden till romaniord. Detta är en grammatisk fallgrop som en och annan jag både sett och hört råkat hamna i. Just häri ligger en markant skillnad mellan ett och samma ords användning på romani och på svenska. Med detta korta exempel hoppas jag ha kunnat illustrera hur komplex sammanflätningen av svenskan och romanin i praktiken är.

Jon Pettersson

Referenser

Iversen Ragnvald, *Secret languages in Norway - Part I, The romany language in Norway* (Oslo, 1944)

Lagerström Sven H G, *Månsing - knallarnas hemliga språk* (Borås, 2008)

Palm Herman, *Hemliga språk i Sverige*, Svenska Landsmål H.6 1910 (Stockholm,1910)

Sampson John, *The dialect of the Gypsies of Wales* (Oxford, 1926)

Lagrene Reinhold, *Djiparmissa - Klassische deutsche Gedichte auf Romanes* (Heidelberg, 2018)

Ulrich Arvid, *Ett ock annat om rommanespråket*, Svenska Landsmål H.1 1909 (Stockholm,1909)

Wolf Siegmund A, *Großes Wörterbuch der Zigeuner-sprache*, 2:a utgåvan (Hamburg, 1993);

Hrkal Eduard, *Das Deutschen-Zigeunerische Wörterbuch*, (Leipzig, 1940)

Finck Franz Nikolaus, *Lehrbuch des Dialekts der deutschen Zigeuner*, (Marburg, 1903)

Leibich Richard, *Die Zigeuner in ihrem Wesen und in ihrer Sprache*, (Leipzig, 1863)

Sowa Rudolf von, *Wörterbuch des Dialekts der deutschen Zigeuner*, (Leipzig, 1898)

Wratislaw Rudolf, Graf von Mitrowic, *Versuch einer Darstellung der Lebensweise, Herkunft und Sprache der Zigeuner im Allgemeinen und der in Oesterreich lebenden Zigeuner insbesondere*, (Prag, 1868)

Frantzwagner Sällskapet

Om oss

Vi stiftades 2013 i Helsingborg av ättlingar till Peter Frantzwagner/Frenswegener, som invandrade till Sverige via Danmark och Skåne under slutet på 1600-talet. Många av dagens resande, eller romanifolk, är på något sätt ättling till Frantzwagner och hans närmsta familj.

Vi verkar för att vi resande, såsom egen grupp inom den nationella minoriteten romer, ska ges möjlighet att åtnjuta våra språkliga och kulturella rättigheter. Rättigheter som vi har genom Europarådets ramkonvention om skydd för minoriteter, den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk samt den nationella minoritetslagstiftningen.

Vi verkar för att bevara och revitalisera det språkliga och kulturella arvet från våra förfäder.

Vi verkar för att bevara och sprida en nyanserad och rättvisande bild av vår historia.

Vi verkar för allas lika värde och mot diskriminering.

www.frantzwagner.org

Följ oss på Facebook! - [Facebook.com/frantzwagnerkettanepa](https://www.facebook.com/frantzwagnerkettanepa)

Vi är en öppen organisation och vi har två former av medlemskap. Som ordinarie medlem innehar man rösträtt och är samtidigt förpliktad att delta i organisationens verksamhet aktivt, i enlighet med våra stadgar. Ansökan om ordinarie medlemskap skickas till info@frantzwagner.org tillsammans med referenser samt en förklaring i på vilket sätt man kan verka inom organisationens verksamhet. Styrelsen behandlar ansökan och beslutar ensam om vem som antas såsom ordinarie medlem. För ordinarie medlem erfordras personuppgifter samt e-postadress. Uppgifterna behandlas enligt PUL. Medlemsavgift för ordinarie medlem är 100 kr per person och år. BG: 278-9972

Som stödmedlem saknar man förpliktelser att delta inom organisationens verksamhet, såväl som rösträtt. Ett stödmedlemskap kostar 100 kr per person, eller 200 kr per familj, och år. För stödmedlem behövs endast namn och e-postadress, för utskick per e-post. BG: 278-9972